

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

63. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2016/4

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **Régi és új fogalmak**

Cikkek

UNGVÁRY Rudolf: **Névterek és földrajzinév-tárak. Észrevételek a Magyarország Földrajzinév-tára és a nemzeti földrajzi névtér jövőbeli fejlesztéséről**..... 135

GERÁKNÉ KRASZ Katalin – PATHÓ Ildikó – ADAMECZ Katalin: **Teljesítményértékelési rendszer a BME OMIKK-ban** 158

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

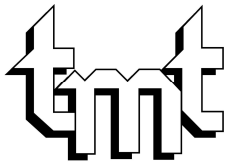
HALL, Hazel: **A könyvtárosok kapcsolatainak és szerepeinek átalakulása a közösségi média világában** (Ref.: Adolf Adrienn) ... 170

MATTHEWS, Graham – WALTON, Graham: **Az egyetemi könyvtári terek stratégiai fejlesztése** (Ref.: Adolf Adrienn) ... 171

Hírek

Gerő Éva Alap • 400 éves Shakespeare-kötetre bukkantak egy kastélyban • R. Kiss Kornélia: Az új helyesírási szótár robbantott • Tószegi Zsuzsanna címzetes egyetemi docens • Kertész Imre a számítógépes regényírásról. Az író műveinek elektronikus elérhetősége • Életregénybe ágyazott keleti utazások

(Összeállította: Fonyó Istvánné) 174

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 63 • 2016/4

Summaries

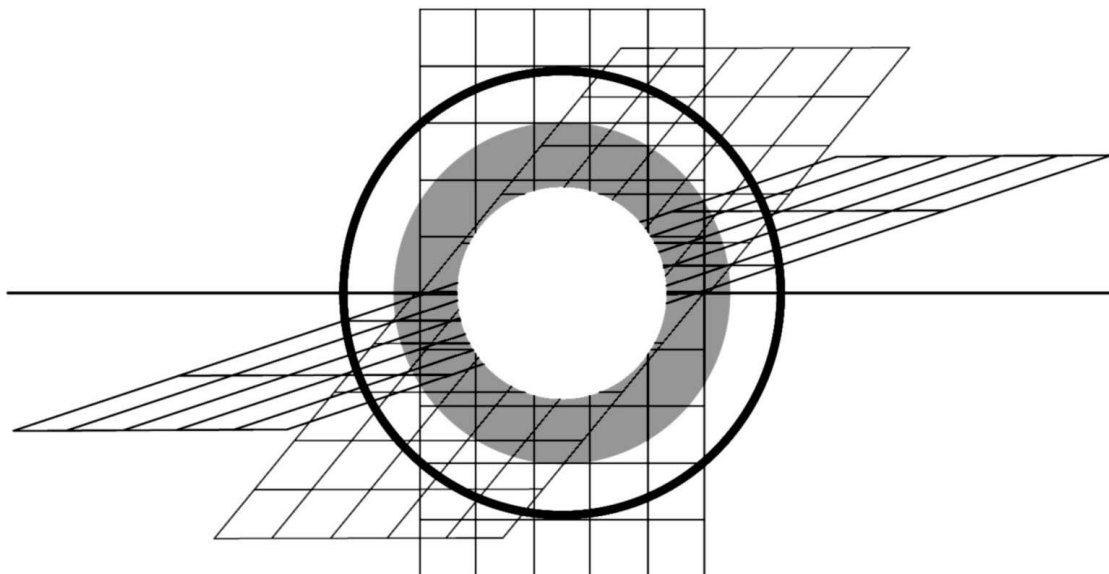
UNGVÁRY, R.: **Namespaces and datafiles of geographical names. Comments on the Gazetteer of Hungary and on developing the national geographical namespace** 135

With the Internet, former limitations no longer apply in the design of and the possibilities offered by traditional, printed dictionaries. Names can be edited also regarding aspects other than interpretation and linguistics, and every imaginable data may be displayed. This is especially true for geographical names. Public administration and the legal system require authoritative name files which are searchable in a user-friendly way. The particular importance for national culture of the Hungarian national namespace accessible on the web lies in providing considerable cultural and language-political support to the use of the Hungarian language over the Hungarian borders. The develop-

ment of the national geographical namespace begins this year; this essay is part of preparatory works.

GERÁK-KRASZ, K. – ADAMECZ, K. – PATHÓ, I.: **Performance evaluation system in BME OMIKK**158

The National Technical Information Centre and Library of the Budapest University of Technology and Economics (BME OMIKK) was awarded in January 2016 the "Certified Library" title. The preparatory works of quality assurance included the elaboration of an evaluation system for staff members' performance. The resulting performance evaluation system – in existence for three years now – has obviously contributed to the better standard of work in the library of BME OMIKK.

Ungváry Rudolf

Névterek és földrajzinév-tárak

Észrevételek a Magyarország Földrajzinév-tára és a nemzeti földrajzi névtér jövőbeli fejlesztéséről

Az internet megjelenésével a hagyományos értelmező szótárak kialakításának, lehetőségének eddigi, a nyomtatott kialakításból következő korlátai megszűntek. A nevek nemcsak értelmező és nyelvészeti szempontból szerkeszthetők, hanem minden elképzelhető adatuk megjeleníthető. Különösen érvényes ez a földrajzi nevekre. A közigazgatás és a jogrendszer megköveteli a hiteles névállományokat, melyekben felhasználóbarát módon lehessen keresni. A weben elérhető magyar nemzeti névtérnek a nemzeti kultúra szempontjából különleges jelentősége az, hogy kialakításával a határon túli magyar nyelvhasználat is jelentős kulturális, nem utolsósorban nyelvpolitikai támaszt kap. A nemzeti földrajzi névtér kialakítása ebben az évben kezdődik, a munkák előkészítéséhez készült ez a tanulmány.

Tárgyszavak: névtér, földrajzi névtér, nemzeti névtér

Bevezető

A névterek jelentősége

Az internet megjelenésével kezdődött el a névterek kialakulása a fejlett államokban [13][21]. Bízást mondhatjuk, hogy ez az egyik legjelentősebb, az informatika eszközeivel megvalósuló nemzeti kulturális fejlemény. A névterek a hagyományos értelmező szótárak feladatait folytatják. Webes „értelmező szótárak”. Nemcsak adatokban, keresési és megjelenítési módokban gazdagabbak, hanem adataik cserélhetők is: belőlük az adatok átvehetők, és a névterek más rendszerek adatait képesek átvenni. Az interaktív kezelés pedig lehetővé teszi a folyamatos, naprakész karbantartást. Egy-egy nyelven belül a szótárakhoz hasonlóan a nyelvi kulturális örökség megőrzésének a nyomtatott formákhoz képest rugalmasabb eszközei.

A weben hozzáférhető, rendezetlen tulajdon- és köznevek állománya nagyságrendekkel haladja meg a hagyományos szótárakba és lexikonokba foglalt állományokat, ráadásul mind bővülésük, mind változásuk rendkívül dinamikus. A kialakuló hatalmas névállományban a szótárakban szokásos betűrendes keresés elégtelen. A szavak összefüggései szerint is keresni kell tudni. Annak alapján tehát, hogy mi az általánosabb vagy speciálisabb, mi valaminek a része vagy az átfogóbb egésze, mi az előzménye és a folytatása stb. A rendezettséget megvalósító névtereket éppen ezért szemantikai-

lag strukturáltan alakítják ki. Ezen azt értjük, hogy a nevek közötti legfontosabbnak ítélt kapcsolatokat kapcsolattípusok szerint különválasztva feltüntetik. Mindezekon kívül célszerű a nevekhez kapcsolódóan a felhasználót tájékoztató szöveges magyarázatokat is kapcsolni. A névterek mai fejlődését ezek az igények, nem utolsósorban pedig a számítástechnikai kezelhetőség tette lehetővé.

A weben elérhető magyar nemzeti névtérnek a nemzeti kultúra szempontjából különleges jelentősége az, hogy kialakításával a határon túli magyar nyelvhasználat is jelentős kulturális, nem utolsósorban nyelvpolitikai támaszt kap.

Nagyon sok – főleg történeti –, kiváló minőségű helynévtár létezik, de ezek nem weben nyilvánosan hozzáférhető adatbázisok, hanem nyomtatott kiadványok. Velük itt nem foglalkozunk, csak utalunk rá, hogy ezek digitalizálásával a magyar nemzeti földrajzinév-tér hatékonyan bővíthető.

A földrajzi névterek és a földrajzinév-tárak

A földrajzi tulajdonneveknek, és tőlük elválaszthatatlanul e tulajdonneveket rendező-strukturáló általános földrajzi közneveknek (általános neveknek) kitéüntetett szerepe van a névtereken belül. Az államigazgatási és helyi, önkormányzati döntések legnagyobb részében ugyanis szükség van azoknak a helyeknek az egyértelmű azonosítására, melyek a döntésekkel összefüggnek. Ennek az

azonosításnak nemcsak egy döntésen belül kell egyértelműnek lennie, hanem egyrészt hosszú távon az időben is azonosnak kell lennie, és minden testületnek, mely döntéseket hoz, ugyanazt a nevet kell tudniuk használni. Igazgatási és rajta keresztül politikai érdekből tehát szükség van arra, hogy a földrajzi nevek stabil, megbízható és könnyen, szabadon hozzáférhető állományt alkossanak.

Kihasználva az informatika adta lehetőségeket, a földrajzinév-tereket a gazdagabb struktúra, azaz a nevek között feltüntetett szemantikai és egyéb relációk mellett lényegesen gazdagabb szöveges, számszerű és egyéb adatok is jellemezzék [20][21][22]. E szerkezet a laikus felhasználó számára természetes, közérthető megjelenítést igényel, ugyanakkor a „mélyben”, a gépi kezelhetőség érdekében számítástechnikailag egyértelmű logikai szerkezeten alapul, melynek vonzatai azonban a felhasználót semmilyen formában nem terhelhetik.

A múlt század második felében kialakult földrajzinév-tárak tekinthetők a földrajzi névtérnél szűkebben értelmezett rendszernek. Ebben az értelmezésben csak a földrajzi helyek és azok típusainak [25, 26], valamint az azokat magukba foglaló igazgatási egységeknek egyértelmű, hivatalosnak is tekinthető állományát képviselik, esetleg fontosabb térképészeti és statisztikai adatokkal kiegészítve.

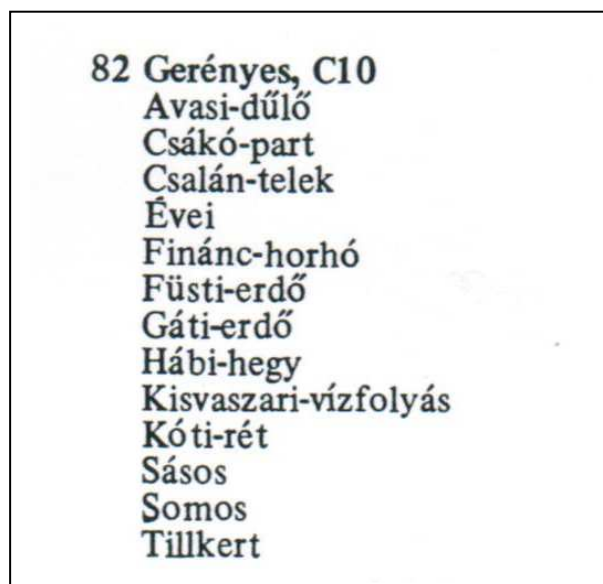
Tágabb értelmezésben a földrajzinév-tárak teljes névtérre alkothatnak, azaz tartalmazzák a releváns szemantikai adatokat (pl. típusa/fajtái, átfogóbb egésze/részei, előzménye/folytatása, mellette/szomszédsága), szöveges adatokat (pl. meghatározásokat, magyarázatokat, történelmi megjegyzéseket, forrásokat), műszaki-kezelési adatokat (pl. felvételi, módosítási dátumokat, és bővebb, térképészeti, statisztikai, kezelési adattartalmuk is lehet). Releváns szemantikai adatokon a földrajzi nevek, illetve helyek közötti összefüggéseket értjük, mint például a szinonimák, a korábbi és a későbbi névváltozatok, illetve a rész-egész összefüggések, az eredet és a folytatás, az egymás mellett, vagy valami mentén fekvő helyek megadása. Mindez a strukturált szótárakban és névterekben szokásos, nemzetközileg szabványosított relációtípusokkal [6][7][8][9][10][15] valósítható meg, biztosítva az állományok csereszabotossá-

gát, migrálhatóságát, egyesítését és megosztását [14].

A magyarországi földrajzinév-tárak

Az első, nyomtatott változat

Az első földrajznév-tár *Földi Ervin* szerkesztésében 1977–1982 között hagyományos, nyomtatott formában jelent meg (például [4]). A hivatalos településnéven és a hozzá tartozó, hivatalosan nyilvántartott településrészekon kívül más adatokat nem tartalmazott.¹ A település és annak részei között az egésze-része kapcsolatot nem explicit formában megjelölt relációtípusként adják meg, hanem felsorolásszerűen (enumeratív módon). Más szóval csak felsorolják jegyzékszerűen, hogy az adott típusba, illetve az adott átfogó területi egységbe milyen helyek tartoznak (1. ábra).

1. ábra Gerényes szócikke a Földrajzinév-tár nyomtatott kiadásában (1980). A hivatalos településnév előtt az azonosítószáma, utána a kiadványhoz mellékelte egyszerű térképen a hely jele (H16). A településnév alatt betűrendben a részei szerepelnek, melyek külön mutatóban is megkereshetők

Maguk a településrészek önállóan nem szerepelnek, hanem csak mutatóban, egyszerű jellel megadva a típusát és annak a hivatalos településnévnek az azonosítószámát, ahová tartozik (2. ábra).

Öreg-hegy, d, 3, I11
Öreg-hegy, d, 22, 66, I9
Öreg-hegy, d, 25, E14
Öreg-hegy, d, 30, H13
Öreg-hegy, d, 37, E14
Öreg-hegy, d, 39, 40, 115, J7
Öreg-hegy, d, 44, I5
Öreg-hegy, d, 57, I14
Öreg-hegy, d, 63, K3
Öreg-hegy, d, 65, 77, I15
Öreg-hegy, d, 76, J5
Öreg-hegy, d, 81, H16

2. ábra Az „Öreg-hegy” név előfordulása a Heves megyei földrajzinév-tár nyomtatott kiadásában. A név után szereplő egy-két karakteres jelzet a típust adja meg (pl. d = domb), ezt követi az átfogó hivatalos település azonosító száma (pl. 81), végül a kiadványhoz mellékelt egyszerű térképen a hely jele (H16)

A mai földrajzinév-tár

A hivatalos magyar földrajzi neveket ma a Földmérési és Távérzékelési Intézet a Földrajzinév-bizottság szakmai felügyelete mellett tartja nyilván

1. táblázat

A „Magyarország Földrajzinév-tára” adatbázisában kezelt adatok (a teljesség nélkül)

szemantikai adatok	térképészeti adatok	statisztikai és közigazgatási adatok	kezelési adatok
településnév	EOV koordináták	KSH azonosító	településazonosító
résztelepülésnév	WGS 84 koordináták	körjegyzőségi kód	településforrás 1–12
nemzetiségi név 1	magasság	körjegyzőségi központ vagy csatlakozott község	névváltozat-forrás 1–4
nemzetiségi név 2	magasság forrása	lakosság szám	magasság forrása
névváltozat 1	vízfolyáskilépés		források kódjai
névváltozat 2			
névváltozat 3			
névváltozat 4			
típusnév			
megyenév			
megjegyzés			

„Magyarország Földrajzinév-tára” címen, géppel kezelt formában (a továbbiakban földrajzinév-tár). Ebbe átvették a korábbi nyomtatott változat állományát, és kiegészítették további szemantikai a térképészeti adatokkal. Ezek az adatok (a teljesség igénye nélkül) a 1. táblázatban tekinthetők át.

Az adatbázis jelenleg 3177 önálló közigazgatási egységnek számító településnevet, 73 365 névrekordot (bel- és külterületi nevek, földrajzi képződmények), és kb. 55 000 névváltozatot tartalmaz. Névsűrűség tekintetében az 1:25 000 – 1:50 000 közötti méretarányoknak felel meg, a területek tagoltságának függvényében. Az adatállomány több, mint 300 térképi és szöveges forrás feldolgozásával, helyi egyeztetéssel állt elő a Földrajzinév-bizottság szakmai felügyelete mellett a Magyarország földrajzinév-tára című kötetekre támaszkodva.

Az adatbázis szerkezete tartalmilag a hivatalosan nyilvántartott településekre (városok, községek) épül. Az adatállomány szerkezete logikailag a hivatalos települések névrekordjaiból áll, a rekordok között nincs hierarchia. Ez alapvetően különbözik a névterek logikai szerkezetétől, melyekben minden földrajzi objektum önálló logikai rekordot alkot, és részben hierarchikus, részben más szemantikai relációkkal kapcsolódnak egymáshoz.

A rendszernek jelenleg nincs igazán testre szabott, a névtér-kezelésnek és megjelenítésnek megfelelő kezelőrendszere. Elvileg (és körülményesen) ugyan az MS Access segítségével is lehet például explicit formában néhány szemantikai relációt (típusa, egésze–része) megjeleníteni, de igazán felhasználóbarát megjelenítésre nincs lehetőség (mint amilyen például a Getty tezauruszának [3] megjelenítési formája (8. ábra), vagy akár a Magyar Digitális helynévtáré (3. és 4. ábra).

A rendszerben a típusba soroláshoz egyértékű relációt használnak (hierarchikus relációk esetében ezt monohierarchiának nevezik). Földrajzi hely csak egyetlen típusba tartozhat, holott adott földrajzi hely tartozhat több típusba is. Például a János-hegy típusa nemcsak a „hegy” lehet, hanem például a „kilátóhely” is. A típusnév a névterekhez képest túl átfogó. Például a Badacsony típusa a „hegy”, holott pontosabban „szigethegy” és „tanúhegy”. Természetesen szükség van átfogó típusnévre is, de szükség van a speciális típus megadására is, ahogy ez névterekben természetes.

A névváltozatok (a szinonimák, idegen nyelvű megfelelőik) számára csak előírt számú mezőt határoztak meg, holott ezek száma kiszámíthatatlan. Mint ahogy azt később részletezzük, szinonimaként sokszor nem névváltozatot adnak meg, hanem olyan nevet, mely adott térképeken az adott hely közelében vagy helyett áll, holott nem az adott hely nevének szinonimája. Erre térképészeti szempontból szükség lehet, de meg kell különböztetni az ilyen neveket a nyelvi szinonimáktól.

Hiányzanak a korábbi névváltozatok, amit feltehetően az magyaráz, hogy államigazgatási szempontból ezeknek nincs nagy jelentősége. Nyelvészeti és történeti szempontból viszont egy névtérben elengedhetetlenek.

Nem szerepelnek a névterekben szokásos, fontosabb szemantikai összefüggések sem, mint például az előzménye–folytatása (vízfolyások esetében), a mellette fekvés (például víztestekkel érintkező helyek).

Célszerű lenne a névterekhez hasonlóan a nevekhez kapcsolható magyarázó, meghatározó, történeti és egyéb szöveges megjegyzésekre is, me-

lyek a rendszer felhasználóbarát jellegét jelentősen javítanák.

Utoljára említettük, de egyáltalán nem utolsósorban: a földrajzinév-tárnak az egyetemes magyar névkultúra szempontjából is jelentősége van. A magyar földrajzinév-állomány ugyanis nem igazodik az államhatárokhoz. Még csak nyelvhatárokhoz sem. Magyar földrajzi nevek élnek a határon túli magyarság beszélt nyelvében, és a magyar nyelvhatáron túl számos földrajzi hely neve tartozik a mai magyar nyelv szókincsébe. A helyek történelmi névalakjai sem csak a tudományos nyelv részei, hanem a történelmi tudatban is élnek. Ezért egy korszerű földrajzinév-tár szókincsének gyűjtése se korlátozódhat kizárólag a mai Magyarország területére, hanem ki kell terjednie a teljes magyar földrajzinév-állományra, beleértve a Kárpát-medencét és Moldvát.

A földrajzinév-tár fenti irányban való bővítése dolgában a műszaki (szoftvertechnikai) eszközök elérhetőek, a mai névterek gyakorlata pedig jól használható példákkal áll rendelkezésre. Olyan magyar nemzeti földrajzi névtérre van szükség, mely egyaránt ki tudja elégíteni a hatósági igényeket ellátó földrajzinév-tár iránti igényeket, mind pedig a földrajzi névtérhez fűződő közérdekű kulturális igényeket.

A jelenlegi rendszer egy, Excel formátumú megjelenítési példája látható a 2. táblázatban.

A „Magyarország Földrajzinév-tárában” és a földrajzi névterekben alkalmazott adatok részletesebb összehasonlítását a 3. táblázat tartalmazza.

Akármelyikről is legyen szó a fenti két megvalósítás közül, a korszerű földrajzinév-tár szerkezetét célszerű a névtérszerkesztés szabályai szerint kialakítani [5]. A névterek logikai szerkezete nemzetközileg kialakult formátumokon alapszik [14][17][18][19], melyet a földrajzinév-tárak kezelésében is alkalmazni kellene annak érdekében, hogy a weben előbb-utóbb kialakuló nemzeti – köztük a magyar – névterekkel meglegyen az összhang, s vele az átjárhatóság. Átjárhatóságon az adatok és állományok átvehetőségét és átadhatóságát értjük.

2. táblázat

A Földmérési és Távérzékelési Intézetben kezelt „Magyarország Földrajzinév-tára” egyik megjelenítési példája

Sor-szám	Településnév	Név	Típus-név	WGS_84_É_szélesség	WGS_84_K_hosszúság	Magas-ság	Lakos-ság	1_válto-zat	2_válto-zat	3_válto-zat
32978	Aldebrő	Öreg-hegy	domb	47,79226742	20,2127902	179	0	Szőlőhegy	Középső-dőlő	Alsó-dőlő
33568	Domoszló	Öreg-hegy	domb	47,83689955	20,08471213	0	0	0	0	0
33624	Ecséd	Öreg-hegy	terület	47,73572325	19,78258988	0	0	0	0	0
33717	Eger	Öreg-hegy	domb	47,96143345	20,36512087	260	0	0	0	0
33860	Egerszalók	Öreg-hegy	domb	47,85986949	20,33982973	219	0	0	0	0
34122	Felsőtárkány	Öreg-hegy	domb	47,97187586	20,40044943	293	0	0	0	0
34238	Gyöngyös	Öreg-hegy	domb	47,76946561	19,96633597	225	0	0	0	0
34285	Gyöngyöshalász	Öreg-hegy	domb	47,7657713	19,96488415	225	0	0	0	0
34486	Gyöngyöstarján	Öreg-hegy	domb	47,81240456	19,83944599	0	0	0	0	0
34838	Kerecsend	Öreg-hegy	domb	47,80257808	20,35208298	191	0	0	0	0
34976	Lőrinci	Öreg-hegy	domb	47,73157044	19,70416674	209	0	0	0	0
35007	Maklár	Öreg-hegy	domb	47,81762042	20,42962179	203	0	0	0	0
35044	Markaz	Öreg-hegy	domb	47,8347301	20,07986026	230	0	0	0	0
35300	Nagyréde	Öreg-hegy	domb	47,7524371	19,85275047	188	0	0	0	0
35317	Nagytálya	Öreg-hegy	domb	47,81783576	20,42966751	203	0	0	0	0
35479	Novaj	Öreg-hegy	domb	47,86682657	20,47992072	224	0	0	0	0
36517	Visonta	Öreg-hegy	domb	47,76783128	19,9761669	225	0	0	0	0
33775	Egerbakta	Őr-hegy	domb	47,94487962	20,29609545	262	0	Templom-bérc	2	0
34123	Felsőtárkány	Őr-hegy	domb	47,97892728	20,40974058	291	0	0	0	0
34649	Hevesaranyos	Őr-hegy	domb	48,01175081	20,20660456	363	0	Őr hegye	Őr hegye laposa	0
34846	Kisfüzes	Őr-hegy	domb	47,99837712	20,1249944	267	0	0	0	0
36422	Váraszó	Őr-hegy	domb	48,049606	20,11625487	277	0	0	0	0
33234	Bélapátfalva	Őr-kő	hegy	48,05118702	20,40835801	880	0	Nagy-Peresznye	0	0
36075	Szilvásvár	Őr-kő	hegy	48,05118702	20,40835801	880	0	0	0	0

3. táblázat

Földrajzinév-tár és földrajzi névtér adattartalmának összehasonlítása. A jelenleg csak a névterekben alkalmazott adatok dőlten, a csak a „Magyarország Földrajzinév-tarában” szereplő adatokat szögletes zárójel között szerepelnek

<i>földrajzinév-tár</i>	<i>földrajzi névtér</i>
földrajzi tulajdonnevek	földrajzi tulajdonnevek
másnyelvű névváltozatok	<i>más nyelvű nevek</i>
	<i>korábbi–későbbi nevek</i>
névtípusok (általános földrajzi nevek)	névtípusok (általános földrajzi nevek) ²
névváltozatok	szinonimák
[térképeken az adott helyet azonosító más nevek ³]	–
földrajzi nevek kapcsolata átfogóbb egységekkel (igazgatási egységekkel, körjegyzőségekkel)	földrajzi helyek kapcsolata átfogóbb egységekkel (igazgatási egységekkel, körjegyzőségekkel; <i>tájakkal, védett természeti területekkel</i>) ⁴

–	<i>egyéb szemantikai összefüggések (korábban–később, mellette/mentén, ellentéte; korábbi–későbbi neve a rendszerben [névváltozás a rendszeren belül] stb.)</i>
térképészeti adatok (pl. magasság; koordináták)	térképészeti adatok (pl. magasság, terület, hossz, mélység; koordináták)
statisztikai adatok (pl. lakosság, statisztikai kódok)	statisztikai és igazgatási adatok (pl. lakosság, statisztikai kódok, településterület, lakásszám, lakosság megoszlás; besorolási kódok [mederrendszám, vízikönyviszám, stb.], irányítószám, telefonkörzet-hívószám)
–	<i>szöveges adatok (pl. meghatározások, magyarázatok, történelmi megjegyzések, kezelési megjegyzések)</i>
–	<i>típusadatok (pl. nyelvészeti besorolások [pl. szófaj, használati típus, névtípus])</i>
–	<i>releváns szemantikai összefüggések (előbb/eredet-folytatás/később, mellette/mentén)</i>
–	<i>homonima-megkülönböztetés</i>
–	<i>adatmigráció</i>
–	<i>szabványos logikai adatszerkezet/formátum</i>
–	<i>nyelvészeti adatok (szófaj, köznyelvi, elavult stb.)</i>

Javaslat

A földrajzinév-tárat és a földrajzi névteret egymással összhangban célszerű kialakítani, azaz mindkettő azonos strukturális elveken és azonos (csereszabatos), nemzetközileg elfogadott logikai szerkezeten alapuljon, függetlenül attól, hogy adattartalmuk mennyiségileg azonos-e vagy különböző, illetve hogy milyen, a végfelhasználó számára elérhető formában jelennek meg az állományok.

Szakterületi különbségek és nehézségek

A fenti javaslat megvalósíthatósága nem kis nehézségekkel jár. Jelenleg nincs átjárás se a földrajzi nevekkel foglalkozó térképészeti, se a nevekkel foglalkozó nyelvészeti szakma, és a névtereket (s vele a gyűjteményi információkezelést és keresést) alkalmazó szakterületek között. Az utóbbiakhoz tartoznak hagyományosan a könyvtárak, levéltárak és múzeumok, újabban pedig az ontológiakutatás, a reláció- és az osztályozáselmélet. A felsoroltak közül a hagyományos szakterületeken a feldolgozó munkában és a szolgáltatásokban alapvetően a neveket használják. Velük jellemzik az információkat és velük keresnek. E szakterületeken tehát alapvető érdekek fűződnek a nevek szabványosított kezeléséhez. Ezért itt a múlt század közepétől kezdve kialakultak azok a nemzetközileg egységes logikai formátumok, melyekre a

számítástechnikai kezelés és adatcsere épül. Az ontológiakutatás, a reláció- és osztályozáselmélet területén pedig eleve magukkal a nevekkel azonosított fogalmak szemantikai összefüggéseivel foglalkoznak.

Se a földrajzi nevek szabványosításával foglalkozó térképészeti (és kisebb részben államigazgatási), se a nevekkel foglalkozó nyelvészeti szakterületeken a felsorolt fejlemények ma még nincsenek a figyelem homlokterében. A számítástechnikai adatkezelést biztosító logikai formátumok sem ismert eszközök. Ugyanakkor eminens térképészeti, igazgatási és nyelvészeti érdek fűződik a helynevek egységes kezeléséhez, az átfogóbb kulturális örökségmegőrzés érdekeiről nem is beszélve.

Tartani kell tőle, hogy a közeledés az említett szakterületek között nemcsak azért hosszabb folyamat, mert ki kell alakítani azt a gyakorlatot, melyben például az említett logikai formátumok alkalmazhatósága megvalósul, hanem azért is, mert az eltérő szakterületek tapasztalatainak átvétele, az interdiszciplinárisabb megközelítés mindig is nehézségekkel jár.

Egy független kezdeményezés: a Magyar Digitális Helynévtár

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetében 2010–2012 között svájci közreműkö-

déssel készült el egy, a magyar nyelv egész mai és történelmi helynévallományának befogadására és kezelésére alkalmas, „Magyar Digitális Helynévtárnak” nevezett földrajzinév-tár [11]. 2012 végén az újkori névallomány 896 248, a történelmi pedig 17 986 névadatot tartalmazott. Az állomány az impresszum szerint „azokat a helynévgyűjteményeket emeli be anyagába, amelyeket jórészt az utóbbi fél évszázad során többnyire nyelvész szakemberek tettek közzé vaskos kötetekben vagy akár kisebb közleményekben”, de ezek adatai nem lettek megadva. Az állomány jelenleg csak néhány, az impresszumban ugyancsak nem közölt megyére vagy tájra korlátozódik. A feltehetően digitalizálás útján átvett szöveges adatokon belül az objektum típusára utaló rövidítéseket nem oldották fel, melyre az adatbázis mezőszerkezetét tárgyaló dokumentumban⁵ utalnak is. Mivel a jelenleg látható felületen maga a konkrét forrás se jelenik meg, ezért e rövidítések tartalma legfeljebb kikövetkeztethető.

Figyelemre méltó, hogy távlati célként a névallomány gyűjtését a Kárpát-medence egészére vonatkozóan szeretnék megvalósítani. Újabban már mint a „Magyar Nemzeti Helynévtár” részeként tárgyalják. A névtárat szép és felhasználóbarát keresőfelület jellemzi.

A névkezelés dolgában a rendszer erénye, hogy nemcsak a településeket, hanem minden földrajzi objektumot önálló rekord reprezentál.

Az adatbázis bevallott nyelvészeti indíttatása következtében – legalábbis a weben elérhető változatában – se térképészeti, se statisztikai-igazgatási adatokat nem tartalmaz. A térképészeti adatok lényegében teljes hiánya következtében (például nincsenek koordináták megadva) a nevek pontos helye megállapíthatatlan. Ezért a névanyag helyi, azaz lokalizációs értelemben nem releváns. A gyűjtők nyilván községhatáros térképeken dolgoztak, pedig a közigazgatási határok sem a természetben, sem a birtoklás szempontjából (X falusi embernek simán lehetett földje Y falu határában) nem határozták meg a helyiek névismeretét. Ami a gyűjtés módszertanát illeti, itt is kritikával kezelendő anyagról van szó. Például a Somogyban fekvő „Tokaji-dűlő” nevet hallomás alapján rögzítették, és elkerülte a figyelmet, hogy a név eredete a szomszédos Tokapuszta, így az írásmódja „Tokai-dűlő” lenne. A jövőre nézve fontos felismerni, hogy a helynevek megbízható feldolgozása több szakterület együttműködését igényli. Más szóval a helynévtan nem kizárólag nyelvészeti szakterület.

A készítőik felismerték a földrajzi nevek helyesírásának fontosságát, annál is inkább, mert ez a helyesírás nagyon pontos szabályokat igénylő része. Ennek érdekében önálló dokumentumot szenteltek a szabványos – a szerzők által „standardizált”⁶ – helyesírásnak. Mivel 1965-ben a *Magyar Tudományos Akadémia* égisze alatt elkészült egy kiváló kézikönyv [1], nem világos, hogy említésének hiánya mit jelent.

A szabványosításnak nemcsak morfológiai, hanem szemantikai oldala is van. Az egyes szinonim névalakok (a „Szempontok a táblanév meghatározásához” című webdokumentum⁷ szerint „egy-egy objektumhoz tartozó különböző névformák, névváltozatok”) közül ugyanis ki kell választani a kitüntetett névalakot, mely valójában a szóban forgó objektum természetes nyelvű azonosítója. Ugyanis csak egyetlen egy, és csakis egyetlen egy lehet belőle. A „Helynévtár” készítői pontosan felismerték ennek fontosságát, és részletesen leírták a kiválasztási szempontokat. Ők a kitüntetett névalakot „táblanévnek” nevezték el. Megfogalmazásuk szerint kifejezi, hogy olyasféle szerepe van, mint a települések határában álló névtáblákon vagy az utcanévtáblákon szereplő névalakoknak. A névválasztás találó, csak az nem világos, hogy miért van rá szükség, amikor a névterek nemzetközi és magyar szabványosítása során [9] erre már széles körben elfogadott terminus alakult ki, a kitüntetett névalak. Ebből is látható, hogy az egyes, érintett szakterületek között a közeledés szinte el se kezdődött.

Egy kitüntetett településnév rekordjának megjelenítése a 3. ábrán látható.

Egy kitüntetett településrésznév rekordjának megjelenítése a 4. ábrán látható.

1. A földrajzinév-tár logikai szerkezete

A földrajzinév-tár logikai szerkezetét (logikai modelljét) három szint figyelembe vételével célszerű kialakítani [5][13].

- Az előfordulási szint (ez maga a fizikailag létező földrajzi hely/objektum/képződmény, a továbbiakban földrajzi hely), melyet a földrajzi koordináta azonosít. Az adatbázisban vagy elsődleges mesterséges nyelvű azonosító, vagy valamelyik természetes nyelvű szabványosított megnevezése azonosít deszkriptorként.

- A szabványosított nevek szintje: mindazok a névalakok, melyeket egy-egy önálló, független, az adott földrajzi helyet egy adott nyelven egyetlen szabványos, hitelesített megnevezett névének tekintünk; ezek a deszkriptorok. Közülük az, amely a földrajzi helyet szabványosan/hivatalosan azonosítja, a kitüntetett névalak.
- A névváltozatok (szinonimák) szintje: mindazok a névalakok, melyek az adott földrajzi hely élő

(kurrens) névváltozatai, vagy tájnyelvi nevei, vagy elavult, vagy nem köznyelvi nevei (ezek a nemdeszkriptorok) [19].

Például a konkrét *Alsó-Kecskés* hely azonosítója 00902344. A mátraballai **Alsó-Kecskés** név egyben a kitüntetett névalak. Az **Alsó-Kecskés-verő**, **Alsó-Kecskés-hajlás** és **Alsó-Kecskés-árnyék** a szinonimái (nemdeszkriptorai). Az előfordulási szinten ugyanannak a helynek a nevei.

nyelvi szint:	<i>Deszkriptor</i>	<i>Deszkriptor</i>	<i>Nemdeszkriptor</i>		
	Település	Név	Névváltozat 1	Névváltozat 2	Névváltozat 3
	Mátraballa	Alsó-kecskés	Alsó-kecskés-verő	Alsó-kecskés-hajlás	Alsó-kecskés-árnyék
	<i>helyazonosítóⁱ</i>	<i>helyazonosító^k</i>	<i>névazonosító 1</i>	<i>névazonosító 2</i>	<i>Névazonosító 3</i>
<i>tárgyi szint:</i>					

Névtéri szerkezetben strukturálva:

Alsó-Kecskés		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 00902344</i>
<i>koordinátája</i>	47.98847 : 20.03987		<i>helyazonosító</i>
<i>szinonimája</i>	Alsó-Kecskés-árnyék	kurrens, köznyelvi	
	Alsó-Kecskés-hajlás	kurrens, köznyelvi	
	Alsó-Kecskés-verő	kurrens, köznyelvi	
Alsó-Kecskés-árnyék		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 07091103</i>
<i>lásd</i>	Alsó-Kecskés	kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 00902344</i>
Alsó-Kecskés-hajlás		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 01653554</i>
<i>lásd</i>	Alsó-Kecskés	kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 00902344</i>
Alsó-Kecskés-verő		kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 00813566</i>
<i>lásd</i>	Alsó-Kecskés	kurrens, köznyelvi	<i>névazonosító: 00902344</i>

A 2.3.3 fejezetben tárgyalunk egy olyan példát, amelynek segítségével szemléltetjük, mivel jár, amikor e három logikai szinten alapuló szemlélet nem érvényesül, mert ugyanazon a helynek két szabványosított neve van.

A több nyelvű névterek (és földrajzinév-tárak) esetén vagy egyetlen hivatalos nemzeti nyelven szerepelnek a szabványosított nevek (a deszkriptorok), és az idegen nyelvű névváltozat mindig csak nemdeszkriptor. Például:

Zugliget		kurrens, köznyelvi, magyar	<i>névazonosító: 04307651</i>
<i>lásd németül</i>	Auwinkel	elavult, köznyelvi, német	<i>névazonosító: 00050220</i>
Auwinkel		elavult, köznyelvi, német	<i>névazonosító: 00050220</i>
<i>lásd magyarul</i>	Zugliget	elavult, köznyelvi, magyar	<i>névazonosító: 04307651</i>

A másik esetben (általában nem nemzetállami keretek között) több hivatalos nyelvet ismernek el, és ezért minden egyes hivatalos nyelven van az adott földrajzi helynek szabványos neve. Ezek a nevek egyenrangúak, mindegyik ugyanahhoz a névazonosítóhoz kapcsolódik. Egy feltételezett példa:

Apahavas <i>ekvivalens román</i> <i>átfogó egysége</i>	Apahaș Gyimesfelsőlok
Apahaos <i>ekvivalente maghiară</i> <i>átfogó egysége</i>	Apahavas Lunca de Sus

2. Nevek

2.1 Szabványosított (hivatalos) nevek: deskriptorok

Ugyanazt a helyet nem ésszerű két egyenrangú név (deskriptor) formájában szerepeltetni, hacsak be nem vezetjük az ekvivalens (tehát nem szinonim, hanem egyenértékűen hivatalosnak tekintendő) névalakokat. A névtérkezelésben mindkét megoldás legitim. Ha a földrajzinév-tár állami, adminisztrációs nyilvántartási feladatokat kíván támogatni, akkor a második megoldás nem célra vezető, mivel államigazgatási nézőpontból egy adott helynek egyetlen adott hivatalos nevének kell lennie egy adott hivatalos nyelven.⁸

A földrajzi nevek vonatkozó nemzetközi és magyar szabványok szerint [9] a szemantikai értelemben szabványosított névalakot kitüntetett névnek (established heading) nevezik.

A földrajzi névtér szemléltetésére kialakítottunk egy mintaállományt, melyben az utóbbi elvhez tartottuk magunkat.

A szabványosított földrajzi nevek esetében az egyik legnagyobb probléma a *homonim névalakok nagy száma*. (A másik a *szinonimitás kérdése*, mellyel a 2.3 fejezetben foglalkozunk.) A földrajzi nevek *Heves megyei állománya* [4][12] alapján készített megyei mintában [16] például az Öreg-hegy szabványos névből 13 fordul elő. Ha tehát valaki az „Öreg-hegy” szó alapján keres, 13 teljesen egyforma mutatószó-találatot kap, és ennek alapján nem dönthetné el, melyik ezek közül az általa keresett eset. Ennek következtében egy ilyen formában megjelenített mutatóban mind a 13 találatot külön-külön kell megnéznie, hogy az általa

keresett helyet végül kiválassza és adatait megnézhesse.

A gyakorlatban ezért úgy járnak el, hogy a homonim névalakokhoz kiegészítő adatot (ún. hátravetett értelmezőt) jelenítenek meg. Az 5. ábrán a Geo Names Server [2] automatikusan megjeleníti a mutatószavak mellett jobbra a mindenkori ország- és megyenevet (valamint a típust és a koordinátákat). Az automatikus megjelenítés azért lehetséges, mert az egyes földrajzi helyek nevei a szemantikailag strukturált rendszer következtében eleve össze vannak rész-egész relációban kapcsolva az átfogóbb igazgatási egységgel, és azon keresztül tranzitíven az állam nevével.

Nemzeti névtérben, s vele földrajzinév-tárban még ez sem elég. A 6. ábra példáján látható, hogy „Öreg-hegy” névből szinte minden megyében feltehetően vagy annál jóval több is előfordulhat.

A megoldás, hogy az 5. ábrán látható példánál pontosabb kiegészítő adatokat közlünk: hátravetett értelmezőként megadjuk annak a legkisebb igazgatási egységnek a nevét, melyhez az adott földrajzi hely tartozik. Az Öreg-hegy esetében azt a települést, melynek a területén az Öreg-hegy fekszik. A 6. ábrán a Heves megyei mintában ez a megoldás látható.⁹

Ha az adott helyen több település osztozik, akkor is csak az egyiknek a neve lehet a hátravetett értelmező. Ez azonban nem okoz zavart, mert a több településhez tartozó helyek esetén egymás melletti településekről van szó, és a szócikket megjelenítve amúgy is látszik, hogy az adott hely mely települések része.

A földrajzinevek-tára nyomtatott kiadása megyénkénti füzetekben tartalmazza a településeket és azok részeit. Csak az egyes megyék névállományához tartozik egyesített mutató, de mint azt az 1. ábrán láthatjuk, már ezekben a mutatókban is megjelenik olykor tucatnál is több azonos nevű és azonos típusú név [4]. Abban a pillanatban azonban, amint a földrajzinevek-tárát számítógéppel kezelt adatbázisba szervezve szerkesztik, időszerrűvé válik a névvel való keresés lehetősége a felhasználó számára rendelkezésre bocsátott teljes állományban (tehát nem csak megyénként). Ekkor már nem kerülhető meg, hogy a homonimkérdést a kiegészítő adatok (a hátravetett értelmezők) segítségével megoldják, mivel ott előfordulhat, hogy egyetlen névtípus esetében is akár száz azonos név jelenik meg a mutatóban. A 2., 5. és 6.

12	Öreg-hegy	Hungary, Nógrád	hill	N 47° 57' 14"	E 19° 18' 51"
13	Öreg-hegy	Hungary, Pest	hill	N 47° 55' 21"	E 18° 47' 51"
14	Öreg-hegy	Hungary, Nógrád	hill	N 47° 51' 5"	E 19° 27' 49"
15	Öreg-hegy	Hungary, Heves	hill	N 47° 46' 0"	E 19° 58' 0"
16	Öreg-hegy	Hungary, Heves	hill	N 47° 45' 26"	E 19° 50' 47"
17	Öreg-hegy	Hungary, Pest	hill	N 47° 44' 48"	E 19° 22' 54"
18	Öreg-hegy	Hungary, Heves	hill	N 47° 43' 47"	E 19° 42' 25"
19	Öreg-hegy	Hungary, Komárom-Esztergom	hill	N 47° 39' 0"	E 18° 11' 0"
20	Öreg-hegy	Hungary, Komárom-Esztergom	hill	N 47° 38' 26"	E 18° 37' 20"
21	Öreg-hegy	Hungary, Komárom-Esztergom	hill	N 47° 32' 0"	E 17° 54' 0"
22	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 23' 8"	E 18° 25' 13"
23	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 21' 0"	E 18° 39' 0"
24	Öreg-hegy	Hungary, Veszprém	hill	N 47° 19' 0"	E 17° 30' 0"
25	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 18' 11"	E 18° 13' 51"
26	Öreg-hegy	Hungary, Fejér	hill	N 47° 14' 51"	E 18° 34' 18"
27	Öreg-hegy	Hungary, Veszprém	hill	N 47° 7' 8"	E 17° 38' 11"
28	Öreg-hegy	Hungary, Zala	hill	N 46° 55' 40"	E 17° 7' 21"
29	Öreg-hegy	Hungary, Veszprém	hill	N 46° 51' 6"	E 17° 38' 38"
30	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 49' 46"	E 17° 55' 0"
31	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 47' 46"	E 17° 47' 33"
32	Öreg-hegy	Hungary, Zala	hill	N 46° 45' 21"	E 16° 57' 55"
33	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 42' 58"	E 18° 1' 52"
34	Öreg-hegy	Hungary, Tolna	hill	N 46° 42' 2"	E 18° 28' 51"
35	Öreg-hegy	Hungary, Somogy	hill	N 46° 36' 0"	E 17° 24' 0"

5. ábra A Geo Names Server névterének találatai az „Öreg-hegy” keresőszóra (részlet a találatjegyzékből)

ábrán szereplő Öreg-hegyből például a teljes magyarországi területen a Köztársaságban¹⁰ 46 fordul elő, és ez csak töredéke a földrajzinév-tár ugyanilyen nevű és típusú állományának.

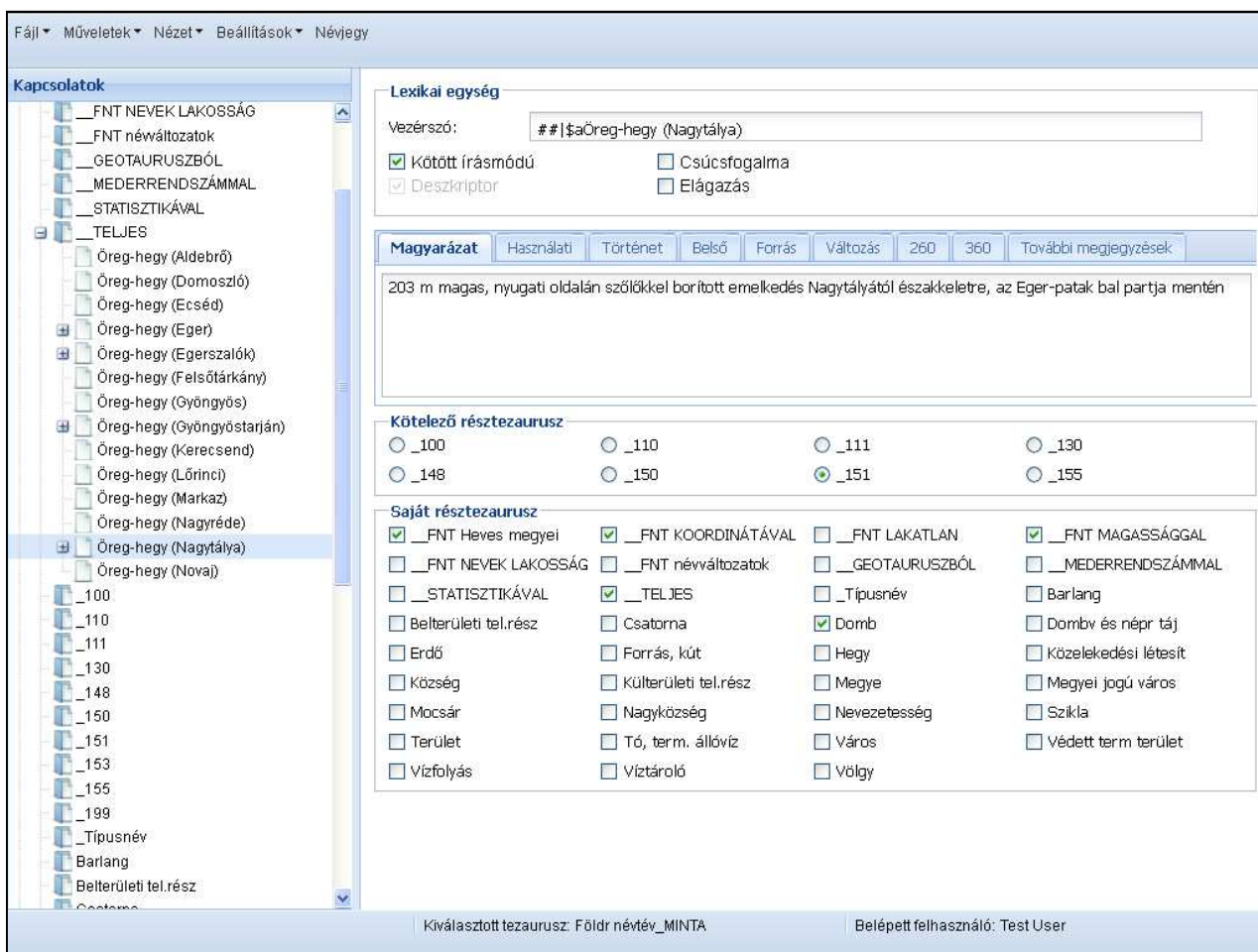
A Heves megyei, mintaként kidolgozott földrajzi névtérben a 6. ábrán látható megoldást alkalmaztuk.

2.2 A földrajzi helymegjelölések, létesítmények

A térképeken létesítmények nevei is szerepelnek. Ilyenek például a különféle épületek (pl. vadászház, kastély, szálló), építmények (gát, híd, kút), vasúti megállók és állomások, nagyobb létesítmények és üzemek általános nevei (akna, átemelő-állomás, gyógyfürdő, homokbánya, salaklerakó, táró, tsz, üzem). Külön típust képviselnek a területi névvel megnevezett termelő vállalatok.

Különösen az utóbbi csoportba tartozók legnagyobb problémája, hogy a területi nevek változékonysága a tulajdonnevek közül a legnagyobb (a mintában pl.: Május 1. tsz, Hevesi Állami Gazdaság, Thorez bányász, Mátrai Ásványkőbánya, Mátravidéki Fémművek, Gyöngyös Városi Tanács Munkásszálló, Sopronhorpácsi Kutatóintézet). Eltekintve attól, hogy ezeknek az intézményeknek és vállalatoknak a térképen szereplő tulajdonneve többnyire nem felel meg pontosan az adott időszakban használt hivatalos területi névnek, ezek a nevek még a térképi formájukban sem maradnak meg tartósan.

Például a Sopronhorpácsi Kutatóintézet hivatalos neve a maga idejében Sopronhorpácsi Répatermesztési és Nemesítési Kutató Intézet volt (központi részlege a sopronhorpácsi Széchényi-kastélyban helyezkedett el, Nagyteleken csak a hivatalos néven Sopronhorpácsi Répatermesztési és Nemesítési Kutató Intézet Hatvan-Nagyteleki

6. ábra Az Öreg-hegy keresőszóval végzett keresés találatai a földrajzi nevek Heves megyei állományában a Relex névtérkezelő-rendszerben [16]. Az első mutatószónál látható a megjelenített földrajzinév-szócikk

részlege működött, melynek később Hatvan-Nagyteleki Nemesítő Telep volt a neve), ma többszöri névváltozás után egyik utódjának a neve Beta Kutató Intézet Nonprofit Kft.

A Heves megyei mintába felvettük a földrajzi helymegjelöléseket, de ezek neveit – hogy szemléltessük – a nemzetközi könyvtári szabványok szerint vettük fel. A szabványos névben először a település neve, utána a létesítmény neve szerepel. Például:

Átány. Május 1. Tsz
 Heves. Hevesi Állami Gazdaság
 Gyöngyös. Városi tanács, Gyöngyös Munkásszálló
 Hatvan. Sopronhórpácsi Kutatóintézet

javaslat

A létesítmények térképi feltüntetése akár egyszerűsített névformákkal is bizonyos típusú térképeken kétségtelenül indokolt, de nem biztos, hogy ezek nevei földrajzinév-tárba valók, földrajzi névtérbe semmiképpen sem.

2.3 Névváltozatok: nemdeszkriptorok

A szabványos földrajzi nevekhez (a *deszkriptorokhoz*) többnyire egy vagy több szinonim névalak tartozhat. Ezek alkotják a névváltozatok (a *nemdeszkriptorok*) állományát.

A földrajzinév-tár névváltozatainak állománya jelenleg nem (csak) az adott hely szinonim neveit tartalmazza, hanem a térképészeti gyakorlatban az adott helyre megadott neveket is.

Az utóbbiak – feltehetően – az adott hely közelében, környékén előforduló helyek nevei, melyekkel térképeken az adott helyet nevezték meg. Ezek a nem szinonim „névváltozatok” tehát valójában más, önállóan létező helyek nevei. Ráadásul az esetek kis részében önálló névként is (tehát nem csak névváltozatként) megjelennek. A névtérkezelés szempontjából mind a két esetben ugyanolyan *deszkriptorokról* van szó, mint a nevek esetében.

Ennek következtében a névváltozatok jelenleg sajátos, térképészeti szempontokat tükröző állományt alkotnak, melyben keverednek a szinonimák és az önálló helyek nevei. A névváltozat azonban inkább egy adott dolog nevének változatát jelenti, azaz szinonimát, mint sem azt, hogy milyen más dolog neve áll az adott dolog helyett. Célszerű volna a „Névváltozat” név helyett az utóbbi névál-

ományt eleve másként nevezni (pl. „Helyette álló név”, „Térképi név”). A félreérthetetlen megoldást tehát az jelentené, ha két állomány készülne: egyrészt a valódi szinonimák állománya, másrészt pedig, ha ez egy földrajzinév-tárban szükséges, a térképészeti gyakorlatban az adott helyre az egyes térképeken megadott nevek esetén egy másik nevű állomány (pl. „Térképi név”), és vele egy másik típusú kapcsolat.

2.3.1 Névváltozatok (nemdeszkriptorok), melyek névként (deszkriptorként) nem fordulnak elő

Az esetek egy részében, amikor a névváltozat nem ugyanabba a típusba tartozott, nyilvánvaló, hogy nem szinonim névalakról van szó.

Például:

Aranyos terület	– <i>névváltozata</i> : Halászaranyos vm.
Csevice-patak vízfolyás	– <i>névváltozata</i> : Csevice-patak hídja
Gilitka-patak vízfolyás	– <i>névváltozata</i> : Gilitka-völgy
Szent Anna tó tó	– <i>névváltozata</i> : Szent Anna kápolna
Tölgyes erdő	– <i>névváltozata</i> : Mezsgye hegy, Malom-tó

Az esetek másik részében a névváltozat ugyanabba a típusba tartozott, de nyilvánvaló, hogy nem szinonim névalakról van szó.

Például:

Akasztó-domb hegy	– <i>névváltozata</i> : Ortás-orom, Két-hegy-köz
Málnás-orom hegy	– <i>névváltozata</i> : Szána-fő
Vízre járó dűlő terület	– <i>névváltozata</i> : Vízre járó I.-dűlő, Vízre járó II.-dűlő

Az esetek harmadik részében megállapíthatatlan, hogy szinonimáról vagy egy másik földrajzi hely nevééről van-e szó.

Például:

Güzü-hegy	– <i>névváltozata</i> : Bozsonya
Harasztos-bérc	– <i>névváltozata</i> : Csóra
Határtető	– <i>névváltozata</i> : Új-határ-tető

A feldolgozás során nem volt lehetőség arra, hogy a Földrajzinév-tár szerint értelmezett névváltozatok közül kiválogassunk minden tényleges szinonimát. Ugyancsak nem volt még rá lehetőség, hogy a más helyeket megnevező összes névváltozatot mind kiválogassuk, és önálló névként szerepeltessük. Néhány esetben megtettük ezt, de ez csak néhány tucatnyi eset. A továbbra is névváltozat-

ként átvett neveket pillanatnyilag egységesen a „lásd” (inverze „szinonimája”) relációval jelöltük, ami átmeneti megoldás.

A névváltozatok között olykor a térképészeti gyakorlatban használt, általános nevet képviselő rövidítések is szerepeltek.

Például:

Orczy-kastély	– <i>névváltozata</i> : Ks.
---------------	-----------------------------

Ezeket a feldolgozás során nem vettük figyelembe.

A névváltozatokat azzal a helyesírással vettük át, amelyekben szerepeltek, tehát akkor is, ha nem helyesen íródtak.

Például:

Hevesi szőlő	<i>helyesen</i> : Hevesi-szőlő [hacsak nem családnévként szerepel a „Hevesi)
Eger-víz-menti-dűlő	<i>helyesen</i> : Eger-víz menti dűlő
Vaskapus tábla	<i>helyesen</i> : Vaskapus-tábla
Vízre járó II.-dűlő	<i>helyesen</i> : Vízre járó II. dűlő

Kis eltérések esetén a változatot nem vettük figyelembe.

Például:

Abonyi úti második dűlő *ez is létezett, megtartva*
 Abonyi úti Második dűlő *ez az előbbinek másként írt változata, kihagyva*

Javaslat

Minden névváltozatot, amely valódi szinonima, azaz ugyanazt a földrajzi helyet nevezi meg, a „lásd”/”szinonimája” relációban kell egymással összekapcsolni. Például:

Gólint

szinonimája Gólint

Gólint

lásd Gólint

Minden olyan jelenlegi „névváltozatot”, amely nem valódi szinonima, azaz nem ugyanazt a földrajzi helyet nevezi meg különböző névalakban, de az adott hely közvetlen közelében van, vagy közelsége más okból releváns, egyrészt a „*mellette, mentén*” relációban kell egymással összekapcsolni.

Például:

Gilitka-patak

mellette, mentén Rocska-csurgó

Rocska-csurgó

mellette, mentén Gilitka-patak

Áldozóvár	– <i>névváltozata:</i> Szakáll-hegy
Szakáll-hegy	– <i>névváltozata:</i> Szakál-hegy, Hágó-hegy
Almár-patak	– <i>névváltozata:</i> Almár-völgy
Almár-völgy	– <i>névváltozata:</i> – [azaz fordítva nem jeleznek szinonimát!]
Alsó-magyaros	– <i>névváltozata:</i> Irmatanya
Irmatanya	– <i>névváltozata:</i> Irma-tanya
Hagymás völgy	– <i>névváltozata:</i> Hangyás-völgy, Mész-völgy
Mész-völgy	– <i>névváltozata:</i> Csurgó-lápa, Mész-völgyi-patak

Ilyenkor mindig a „*mellette, mentén*” (szabványosított magyar rövidítése X¹¹) relációt alkalmaztuk (az ezeket az eseteket mind kiemeltük a névváltozatok közül):

Áldozóvár	<i>mellette, mentén</i>	Szakáll-hegy
Szakáll-hegy	<i>mellette, mentén</i>	Áldozóvár
Almár-patak	<i>mellette, mentén</i>	Almár-völgy
Almár-völgy	<i>mellette, mentén</i>	Almár-patak
Alsó-magyaros	<i>mellette, mentén</i>	Irmatanya
Irmatanya	<i>mellette, mentén</i>	Alsó-magyaros
Hagymás völgy	<i>szinonimája</i>	Hangyás-völgy
	<i>mellette, mentén</i>	Mész-völgy
Mész-völgy	<i>mellette, mentén</i>	Csurgó-lápa
	<i>mellette, mentén</i>	Mész-völgyi-patak

Ha szükség van annak megadására, hogy egyes térképeken az adott helyet milyen más hely névvel nevezték meg, akkor vagy speciális relációval, vagy használati megjegyzéssel szövegesen lehet megadni az összefüggést.

Például speciális relációval:

Szánafő

mellette, mentén Málnás-orom

helyette használt térképi név Málnás-orom

(Bükk-hegység. Turistatérkép, Bp. 1977.)

Például megjegyzéssel:

Szánafő

Forrás: Bükk-hegység. Turistatérkép, Bp. 1977.

Ezen a helyette használt név „Málnás-orom”)

mellette, mentén Málnás-orom

Megjegyezzük még, hogy egy nem nyomtatott, hanem a weben előhívható, a felhasználók számára megjelenített földrajzinév-tárban célszerű a rövidítéseket feloldva megadni.

2.3.2 Névváltozatok, melyek névként (deszkriptorként) is előfordulnak

Gyakori, hogy névváltozatként olyan név szerepel, mely önálló helyként is megtalálható a Név oszlopban. Ha egyértelmű volt, hogy a két név két különböző földrajzi helyet nevez meg, melyek egymás közelében, szomszédságában találhatók, akkor névváltozatként nem volt értelme kezelni.

Például:

2.3.3. Ugyanaz a földrajzi hely két néven deszkriptor

Előfordul, hogy ugyanaz a természetföldrajzi hely két azonos nyelvű szabványosított néven szerepel

Egerfarmos: Sej-halom – *névváltozata*: Sélyi-halom, Sej-halmi-tábla, Sej-halmi-út
Poroszló: Saji-halom – *névváltozata*: Sélyi-halom

A Heves megyei földrajzi nevek füzetéhez adott térképmellékletben is jól látható, hogy az Egerfarmosi és a Poroszlói határ mellett közvetlenül jelölték a Sej-halmot az egyik, a Saji-halmot a másik oldalon, holott azon a helyen nincs két külön álló halom, hanem csak egyetlen egy, a 102 m-es legmagasabb pontján halad át a határvonal, területének egyik fele az Egerfarmosi, másik fele pedig a Poroszlói igazgatási egységre esik.

Feltehetően a halom neve Egerfarmoson Sej-halom, Poroszlón Saji-halom, és mindkét településen nevezik Sélyi-halomnak is. Ahogy ezt a „2.1 Szabványosított (hivatalos) nevek: deszkriptorok” c. fejezetben leírtuk, nem ésszerű egy és ugyanazon hely esetében két egyenrangú nevet (deszkriptort) szerepeltetni, mert ezzel a három logikai szint elkülönített kezelésének elve sérül.

Lehet ugyan, hogy az adott földrajzi objektum viszonylag nagy kiterjedésű, ezért nagyobb területrészek esnek az objektum területén osztozó igazgatási egységek területére, de ez sem indokolthatja, hogy egy és ugyanaz a földrajzi objektum két különböző hivatalos néven szerepeljen. Ha például a Sélyi-halom esetén ásatások folynak a poroszlói oldalán, akkor nem sok értelme van az mondani, hogy a Saji-halmot kutatják a régészek, ha meg az Egerfarmosi oldalára térnek át, akkor azt mondani, hogy a Sej-halmot kutatják, mert a valóságban egy és ugyanazt a halmot kutatják mindkét esetben.

Ha tehát ilyen névhasználati eset előfordul, akkor célszerűen úgy járhatunk el, hogy valamelyik névalakot deszkriptornak választjuk ki, a többi pedig szinonim névalak (nemdeszkriptor) lesz. A Heves megyei mintaállományban deszkriptornak a Sélyi-halom névalakot választottuk, melyet mindkét településen használnak, és a korábbi térképeken (pl. az 1944-es katonai felmérésben), valamint a *Földmérési és Geodéziai Intézet* térképböngészőjével megjeleníthető vonatkozó szelvényen¹² is ezen a néven szerepelt.

a földrajzinév-tárban. Ez azt jelenti, hogy a logikai szerkezetben az előfordulási szint elvét (1. fejezet) nem vették figyelembe.

Például:

A megoldás tehát:

Sélyi-halom

Megjegyzés: *102 m magas emelkedés Egerfarmostól délre, a Laskó északi partja közelében, Nyárjással átellenben. Egerfarmoson Sej-halom is, Poroszlón Saji-halom is a neve*

szinonimája Saji-halom
Sej-halom

Saji-halom

Megjegyzés: *A Sélyi-halom névváltozata Poroszlón*
Lásd Sélyi-halom

Sej-halom

Megjegyzés: *A Sélyi-halom névváltozata Egerfarmoson*

Lásd Sélyi-halom

Más lenne a helyzet, ha például egy országban két hivatalos nyelv lenne érvényes. Akkor az egyes hivatalos nyelvű névváltozatok egyenrangúak, azaz közöttük ekvivalencia relációt kell meghatározni. Számos többnemzetiségű államban ismerték már el a több hivatalos nyelvet, ezért ott az állami névterek – és elvileg a földrajzinév-tárak – is többnyelvűek.

2.3.4 Névváltozatok, melyek névként (deszkriptorként) nem fordulnak elő, de névként célszerű szerepeltetni

Előfordult, hogy ha a név és névváltozata két különböző földrajzi helyet nevezett meg, de a névváltozat névként nem fordult elő, a névváltozathoz mégis nevet (deszkriptort) szerkesztettünk. Ezt akkor tettük, ha más (például vízügyi) kimutatásokban, vagy a Köztársaságban a szóban forgó névváltozat önálló deszkriptor volt. Ilyenkor a forrásjegyzésben jeleztük, hogy hogyan tartják nyilván az FNT-ben.

Például:

Málnás-orum – *névváltozata*: Szánafő

Lett belőle:

Málnás-orum

mellette, mentén Szánafő

Szánafő

Forrás: Az FNT szerint a Málnás-orom névváltozata mellett, mentén Málnás-orom

Kartal-völgyi-patak –névváltozata: Emzse-patak

Lett belőle:

Emse-patak

szinonimája Emzse-patak

folytatása Kartal-völgyi-patak

Emzse-patak

Forrás: Az FNT szerint a Kartal-völgyi-patak névváltozata

lásd Emzse-patak

További példák vízfolyásokra: Toka-patak (névváltozata: Bánya-patak), Örvény-patak (névváltozata: Dóna-völgyi-patak).

3. Összefüggések a nevek (deszkriptorok) között**3.1 A v. ö. (vesd össze) kapcsolatok**

A földrajzi nevek adatbázisának „Megjegyzés” mezőjében a rokonsági kapcsolatokat (relációkat) kifejező „vesd össze” utalások is előfordulnak (nevezik ezeket kereszthivatkozásoknak is, noha nem „hivatkozások”).

Ezek a kapcsolatok kizárólag akkor jelennek meg, ha az adott földrajzi hely egyszerre több település része.

Például:

Deszkriptor	Deszkriptor	Reláció
Település	Név	Megjegyzés
Nagyvisnyó	Ágazat-bérc	vesd össze: Szilvásvárad
Szilvásvárad	Ágazat-bérc	vesd össze: Nagyvisnyó

Ezeket a kapcsolatokat ebben a formában nem vettük át, mert egy névtérialapú földrajzinév-tárban az ilyen összefüggések eleve adódnak a rész–egész kapcsolatokból. A fenti példa névtéri szerkezetben:

Ágazat-bérc

átfogó egysége Nagyvisnyó
Szilvásvárad

Nagyvisnyó

része Ágazat-bérc

Szilvásvárad

része Ágazat-bérc

kurrens, köznyelvi

kurrens, köznyelvi

kurrens, köznyelvi

kurrens, köznyelvi

kurrens, köznyelvi

kurrens, köznyelvi

kurrens, köznyelvi

Névazonosító: 0000984305

Névazonosító: 1900044608

Névazonosító: 7940100934

Névazonosító: 1900044608

Névazonosító: 0000984305

Névazonosító: 7940100934

Névazonosító: 0000984305

Javaslat

A fenti megjegyzés formájában megadott „vesd össze” kapcsolatok szükségtelenek, ha a földrajzi nevek korszerű névtéri szerkezetbe vannak szervezve.

3.2 A további kapcsolatok

A földrajzinév-tárban egymáshoz vannak rendelve a települések („Településnév”) és a hozzájuk tartozó részek („Név”), mint bel- és külterületi településrészek, geomorfológiai képződmények stb. (Lásd

az „Ágazat-bérc” fenti példáját!) A „Településnév” és a „Név” mezők között az egész–rész reláció implicit formában van tehát megadva.

Egy földrajzi hely egyszerre több településhez is tartozhat, ha kiterjedése több település területére esik. A földrajzinév-tárban többnyire ez a helyzet elsősorban az olyan geomorfológiai képződmények esetén áll fenn, mint a völgyek, hegyek, dombok, erdők, területek stb., de előfordul az is, hogy külterületi településrészek tartoznak egyszerre több településhez.

Például:

Deszkriptor	Deszkriptor	Deszkriptor
Településnév	Név	Típus
Bodony	Áldozó	külterületi településrész
Parádsasvár	Áldozó	külterületi településrész

Névtéri szerkezetben a relációkat kifejezett (explicit) formában adják meg:

Áldozó

<i>általános típusa</i>	Heves megyei külterületi településrész
<i>átfogó egysége</i>	Bodony Parádsasvár

A földrajzinév-tárban a vízfolyások is implicit egész–rész kapcsolatokkal kapcsolódnak a településekhez, melyek területén átfolynak. Vízfolyások esetében ez nem szerencsés, mert a térképészetben járatlan végfelhasználó számára az a benyomás adódik, hogy a vízfolyás maga van az adott földrajzi hely területén, holott az adott földrajzi hely csak annak mentén fekszik, legalábbis a köznapi gondolkodás számára. A Heves megyei névtérben a vízfolyásokat a „mellette, mentén” relációval kapcsoltuk a településekhez, illetve egyéb földrajzi helyekhez.

Például:

<i>Deszkriptor</i>	<i>Deszkriptor</i>	<i>Deszkriptor</i>
Településnév	Név	Típus
Eger	Ostoros-patak	Vízfolyás
Eger	Ostoros-patak	Vízfolyás
Mezőszemere	Ostoros-patak	Vízfolyás
Novaj	Ostoros-patak	Vízfolyás
Ostoros	Ostoros-patak	Vízfolyás
Szihalom	Ostoros-patak	Vízfolyás

Névtéri szerkezetben (csak egy inverz kapcsolatot mutatjuk be):

Ostoros-patak

<i>mellette, mentén</i>	Eger Mezőszemere Novaj Ostoros Szihalom
-------------------------	---

Eger

<i>mellette, mentén</i>	Ostoros-patak
-------------------------	---------------

A névtéri szerkezetben azonban nemcsak az „egész–rész” és a „mellette, mentén”, hanem a

további, nemzetközileg szabványosított relációkat is szerepeltetni lehet. Ilyen az „előzménye, korábban” (és inverze, a „folytatása, később”), valamint a „nem azonos” relációk, nem utolsósorban pedig az átfogó típust megadó név relációja, az „általános típusa”. Az „előzménye, korábban” („folytatása, később”) reláció a települések korábbi és mai nevei között, továbbá a vízfolyások és az azokat folytató, befogadó víztestek között fejezi ki az összefüggést. Az Ostoros-patak teljes szócikke névtéri szerkezetben (csak egy inverz kapcsolatot mutatunk; a halványan írt helyek a Geotauruszból származó további olyan helyek, melyek az Ostoros-patak mentén fekszenek):

Ostoros-patak

<i>szinonimája</i>	Ostoros (Ostoros-patak) Ostorosi-patak
<i>általános típusa</i>	Heves megyei vízfolyás
<i>folytatása, később</i>	Rima (Tisza-tó)
<i>előzménye, korábban</i>	Novaji-patak
<i>mellette, mentén</i>	Eger Gyilkos Kerékkötő (Ostoros) Kisegeddülő Mezőszemere Nagyegeddülő Novaj Ostoros Ostorosi-víztároló Szihalom

Egy névtérben történelmi névalakok önálló deszkriptorként is feltüntethetők. Különösen vonatkozik ez az ókori helyek neveire. A rájuk vonatkozó információk teljesen különböznek az ókori település helyén kialakult középkor- és újkori, mai településekre vonatkozó információktól, az ókori nevek önállóságát egy névtérben ez indokolja. Mivel Heves megyében ilyen példát nem találni, a Győr közelében fekvő Brigetio (a mai Ószőny) példáját választottuk. A konkrét Ószőny hivatalos, szabványosított neve (deszkriptora) **Ószőny**. Régies névalakja **Ó-szőny**, mely nemdeszkriptor, és lásd utalás kapcsolja a kitüntetett névalakhoz. A római **Brigetio** ugyanezen a helyen feküdt, önálló entitásnak célszerű tekinteni, ezért ez is önálló deszkriptor (7. ábra).

Ószöny		kurrens, köznyelvi	<i>Névazonosító: 1234567</i>
<i>szinonimája</i>	Ó-Szöny	történelmi, köznyelvi	
<i>korábban</i>	Brigetio	történelmi, köznyelvi	
Ó-Szöny		történelmi, köznyelvi	<i>Névazonosító: 1234567</i>
<i>lásd</i>	Ószöny	kurrens, köznyelvi	
Brigetio		kurrens és történelmi, köznyelvi	<i>Névazonosító: 1234567</i>
<i>később</i>	Ószöny	kurrens, köznyelvi	

7. ábra Történelmi névalakok és nyelvészeti adatok feltüntetése névtérben

Javaslat

A földrajzinév-tár korábbi, nyomtatott kiadásában a nevek (deszkriptorok) között csak a település, illetve a hely típusát adták meg implicit formában (azaz azt a relációt, hogy általánosabb értelemben mi az adott település, illetve hely), továbbá azt a települést, melynek az adott hely a része.

Célszerű dönteni arról, hogy legyenek-e további (előzménye, korábban/folytatása, később; mellette, mentén, nem azonos) kapcsolatok a földrajzinév-tár nevei (deszkriptorai) között? A tapasztalatok szerint gyakori, hogy egy-egy névhez tucatnyi más hely kapcsolódhat a felsorolt relációban. Vagy a viszonylagos teljesség igényével lesznek ezek a relációk megadva, vagy sehogy, mert csak véletlenszerűen megadni néhányat megtévesztő.

4. A további kapcsolatok (metarelációk, statisztikai és térképészeti adatok) kérdése

A földrajzi helyekhez adatok is tartoznak, melyek rendkívül fontosak. Ezek az adatok a korszerű

Pes-kő

általános típusa Heves megyei hegy
koordinátája É 48.04874454 : K 20.42791955 = Felsőtárkány (Koordr: WGS 84)
É 48.04874454 : K 20.42791955 = Szilvásvárad (Koordr: WGS 84)

Kékes (hegy)

általános típusa Heves megyei hegy
koordinátája É 47.87542493 : K 20.01456212 = Parád (Koordr: WGS 84)
É 47.87958444 : K 19.98550541 = Gyöngyös (Koordr: WGS 84)

A földrajzi helyekhez különböző típusú koordinátaértékek kapcsolódhatnak. A következő példában WGS-koordináta és a Geo Names Server koordinátája kapcsolódik a külterületi településrészhez:

névterekben kapcsolattípusokon (relációkon) keresztül kapcsolódnak a földrajzi helyekhez. Az elsődleges vagy alapadatokra vonatkozó másodlagos, ún. metaadatokat képviselnek, és ezért a relációkat, melyekben a földrajzi helyekhez kapcsolódnak, metarelációknak nevezzük.

Metarelációkban kapcsolódnak a földrajzi koordináták, a magassági adatok, a közigazgatási besorolások típusai (pl. a körjegyzőségi típusok), a postai irányítószámok, telefonkörzet-számok, továbbá a különféle statisztikai adatok (lakosság-szám, területi kiterjedés stb.).

4.1 Földrajzi koordináták

A geomorfológiai képződmények (dombok, hegyek, területek/tájak, völgyek, olykor a sziklák, barlangok is), a vízrajzi képződmények (víztetek mint vízfolyások, állóvizek, mocsarak, olykor a források, kutak is), az erdők egyszerre több településhez is tartozhatnak, ha a településhatárokon fekszenek. Ilyenkor több koordinátaértékük van az egyes települések szerint, melyek megegyezhetnek, vagy (ha nagyobb kiterjedésűek) eltérhetnek egymástól. Például:

Kékestető

általános típusa Heves megyei belterületi településrész
koordinátája É 47.87657129 : K 19.9866282 = Gyöngyös (Koordr: WGS 84)
É 47.8833333 : K 20.0166667

A vízfolyások egyrészt több település területén folynak át (az állóvizek több település területére esnek), másrészt kitüntetett pontjaik az eredetük és a torkolatuk. Például:

Baláta-patak

általános típusa Heves megyei vízfolyás
mellette, mentén Baláta-völgy
Bodony
Mátraderecske
Recsk
koordinátája É 47.96316738 : K 19.98431914 = Bodony: eredet (Koordr: WGS 84)
É 47.9476067 : K 20.05968019 = Bodony (Koordr: WGS 84)
É 47.93887714 : K 20.09384519 = Mátraderecske (Koordr: WGS 84)
É 47.93215332 : K 20.09241316 = Recsk: torkolat (Koordr: WGS 84)

4.2 Statisztikai adatok

A településeknek és résztelepüléseiknek (bel- és külterületi településrészek, városrészek, lakótelepek stb.) statisztikai célú adatai a KSH-azonosító, a körjegyzőségi típusba sorolás, a terület, a lakosságszám, a lakások száma. Például:

Szúcs

általános típusa Heves megyei község
statisztikai adatok KSH-azonosító: 13523 Körjegyzőség: Egercsehi (6) Területe: 849 Lakosságszám: 416 Lakások száma: 158

4.3 Térképészeti adatok

A térképészeti adatok a magassági adat, a folyók, völgyek, hegláncok stb. hosszúsági adata, a geomorfológiai képződmények és állóvizek területi adata, továbbá számos azonosító (mint a víztestek mederrendszáma/EU-kódja, vízikönyvi száma stb.). Például:

Hármashatár

általános típusa Heves megyei domb
térképészeti adatok Magasság: 135

Laskó patak

általános típusa Heves megyei vízfolyás
térképészeti adatok Hossz: 52 km EU-kód: AAA983

A statisztikai adatok többsége rövid időn belül is változik, ha tehát ezek bekerülnek a földrajzinév-

tárba vagy a földrajzinév-térbe, akkor megoldandó az automatikus aktualizálásuk is a jövőben. A statisztikai adatok forrása gyakorlatilag a *Statisztikai Hivatal* adatállománya lehet.

A térképészeti adatok viszonylag állandók. Velük kapcsolatban célszerű rögzíteni, hogy milyen forrásból származnak. Ezek száma több is lehet. A jelenlegi Heves megyei mintában a földrajzinév-tárban jelenleg szereplő forrásadatok hozzáférés híján nem szerepelnek.

javaslat

A földrajzinév-tár jelenlegi adatbázisában a két-típusú koordinátaadatokon kívül számos statisztikai és térképészeti adat szerepel. Van néhány olyan további statisztikai és térképészeti adat, melyek fölvétele talán megfontolható. Például a víztestek mederrendszáma/EU-kódja, a települések lakásszáma, a kistelepülések (kül- és belterületi településrészek) lakosságszáma, a vízfolyások hossza, az állóvizek, mocsarak területe, a körjegyzőségek pontosabb megadása (nem csak a típusok).

4.4 Nyelvészeti adatok

A nevekhez – legyenek azok szabványosított nevek (deszkriptorok) vagy névváltozatok (nemdeszkriptorok), nyelvészeti adatok is tartoznak. A földrajzi névtérben feltehetően nincs feltétlenül szükség az olyan nagy fokú differenciálásra, mint amelyet például a Magyar Nyelv Értelmező Szótárában alkal-

maznak. A várható felhasználói körre tekintettel nyelvészeti adatok lehetnek a következők:

- használat időszerűsége (kurrens, régies, történelmi, kurrens és történelmi, egyéb);
- használat fajtája (köznyelvi, tudományos, tájnyelvi, jövevényszó¹³);
- nyelvfajta (magyar, német, román stb.).

A Heves megyei mintában ez a rész kidolgozatlan.

A nyelvészeti adatok feltüntetésére a 4. ábrán láthatunk egyszerű, magyar példát. Nemzetközi példa a 8. ábrán látható.

ID: 7010471 Record Type: **administrative**

Eger (inhabited place)

Coordinates:
 Lat: 47 53 00 N *degrees minutes* Lat: 47.8833 *decimal degrees*
 Long: 020 28 00 E *degrees minutes* Long: 20.4667 *decimal degrees*

Note: Located in Eger valley between 2 mountain ranges; was an ancient Magyar tribal city; was an important early bishopric in 11th cen.; destroyed by Tatars in 13th cen.; fortified against Turks in 16th cen., though was defeated & became major Muslim outpost.

Names:
Eger (**preferred**,C,V)
 Erlau (C,V)
 Agria (H,O)
 Agriensis civitas (H,O)
 Egria (H,O)

Hierarchical Position:
 World (facet)
 ... Europe (continent) (P)
 ... Hungary (nation) (P)
 ... Heves (county) (P)
 ... Eger (inhabited place) (P)

Place Types:
 inhabited place (**preferred**, C) was one of the first Magyar tribal cities in Hungary town (C)
 county seat (C)
 spa center (C)
 tourist center (C)
 episcopal see (H) established 11th cen.

Sources and Contributors:
 Agria..... [VP]
 Orbis Latinus (1971) 8
 Agriensis civitas..... [VP]
 Orbis Latinus (1971) 8
 Eger..... [BHA, VP Preferred]
 Canby, Historic Places (1984) I, 267
 USBGN: Foreign Gazetteers
 Webster's Geographical Dictionary (1984)
 Egria..... [VP]
 Orbis Latinus (1971) 8
 Erlau..... [VP]
 Encyclopaedia Britannica (1988) IV, 385

Subject: [BHA, VP]
 Canby, Historic Places (1984) I, 267
 Encyclopaedia Britannica (1988) IV, 385

8. ábra. Eger névcikke a Getty földrajzi nevek teauruszában [3].

C = kurrens, V = beszélt nyelvi, O = egyéb, G = történelmi név

5. Szöveges adatok

A földrajzi nevekhez számos olyan adat, információ tartozik, melyek számszerű vagy kódolt formában nem adhatók meg, csak szövegesen. Ilyen szöveges adatok a meghatározást tartalmazó magyarázatok, történeti megjegyzések, forrásadatok, a nevek adatbázisbeli változására, felvételére, a létrehozóra, a törlésre stb. vonatkozó információk.

Mindezek különféle típusú szöveges adatok, melyeket elkülönítve kell kezelni és megjeleníteni. A Heves megyei mintában még nem teljes körű a használatuk, de a következő példában egy ilyen, teljesebb szöveges adattartalmú földrajzinév-szócikket mutatunk be (halványan írva a csak a példa kedvéért fölvetett adatokat). A példában minden kapcsolatot is feltüntettünk, hogy szemléltessünk egy teljes névtéri szócikket és annak egyik lehetséges megjelenítését (a webes lehetőségek ennél lényegesen felhasználóbarátabb megjelenítésre adnak lehetőséget, lásd a 6. ábrát).

Rocska-völgy (Bélapátfalva)

Magyarázat: *Bélapátfalvától délre, a Kaszálás-tető nyugati oldalából induló, az Ágazat-tető, Magas-verő és Cseres-bérc alatt elhaladó, a Szarvaskői várnál az Eger-patak völgyébe torkoló völgy.*

A benne folyó patakról nevezik Gilitka-völgynek is, legfelső szakaszát pedig Véres-völgynek is.

Történeti megjegyzés: *Az 1253-ban a Bélapátfalvi apátságot alapító II. Kilit egri püspök becenevét viselő völgy*

Névváltozás: *Gilitka-völgy néven lett felvéve, 2013. 02. 01-én módosult Rocska-völgyre*

Forrás: *Földrajzinév-tár. Köztaurusz*

Létrehozó: *Ungváry Rudolf, Földrajzi névtér*

Felvétel: *2013. 02. 01.*

szinonimája *Vár-völgye*

szinonimái *Gilitka-völgy*

általános típusa *Heves megyei völgy*

átfogó egysége *Bélapátfalva*

Szarvaskő

része *Bélapátfalva. Gilitka-kápolna*

Gilitka-patak

előzménye, korábban *Véres-völgy*

mellette, mentén *Ágazat-tető*

Almás-hegy (Bélapátfalva)

Cseres-bérc (Szarvaskő)

Kaszálás-tető

Keselyű-hegy (Szarvaskő)

Közép-bérc (Bélapátfalva)

Magas-verő (Bélapátfalva)

Szarvaskői vár

Új-határ-völgy

más értelemben *Gilitkapuszta*

koordinátája

É 48.00583339 : K 20.34803422 = Szarvaskő (Koordr: WGS 84)

É 48.01265612 : K 20.34758669 = Bélapátfalva (Koordr: WGS 84)

Hivatkozások

¹ A „Magyarország Földrajzinév-tára” sorozat füzetei megyék szerinti tagolódásban 1970 és 1980 között jelentek meg Földi Ervin szerkesztésében.

² A földrajzi helyek besorolása névtípusokba (pl. belterületi településrész, folyóvíz) valójában a tulajdonnévvel azonosított hely és az általános névvel azonosított fogalom közötti terjedelmi eleme–fogalmi reprezentánsa reláció, melyet többnyire azonosnak vesznek a névterekben a generikus relációval, noha attól alapvetően különbözik.

³ Ezek nem szinonimák, hanem olyan nevek, melyek valójában más, többnyire szomszédos, közeli helyek nevei, mely neveket egy adott térképen az adott név helyett az adott hely jelölésére használtak. Például „Tölgyes” (erdő) helyén a „Mezsgye-hegy” áll.

⁴ Ilyenkor valójában a partitív (szemantikai) relációról van szó (rész–egész vagy eleme–összessége reláció).

⁵ Lásd a hivatkozott [11] tételen belül a mezőszerkezetre vonatkozó dokumentumot.

⁶ Lásd a hivatkozott [11] tételen belül a helyesírási szabályokra vonatkozó dokumentumot.

⁷ Lásd a hivatkozott [11] tételen belül a kitüntetett névre vonatkozó dokumentumot.

⁸ A több nemzetiségű államok nyelvhasználati megoldásaira ezen a helyen nem térünk ki, csak utalunk rá, hogy ebben az esetben az egyes nemzeti nyelveken megadott nevek is hivatalosak, és ezért egymással ekvivalensek (tehát nem pusztán szinonimák).

⁹ A mutatóban nem 13, hanem 14 „Öreg-hegy” név látható, mivel a Köztauruszban, melynek heves megyei névállományával a mintát kiegészítettük, volt egy olyan „Öreg-hegy” (Domoslótlól északra), mely a földrajzinév-tár heves megyei kötetében nem szerepelt.

¹⁰ A Köztaurusz nem földrajzinév-tár, hanem a dokumentumok kereshetően tárolt feldolgozásához készült teaurusz, mely nem csak földrajzi neveket, hanem egyéb szakkifejezéseket is tartalmaz, és a

magyarországi földrajzi neveket (még) nem a maguk teljességében tartalmazza [10].

- ¹¹ A reláció típusok szabványos, rövid jeleit a magyar szabvány tartalmazza [15].
- ¹² 77-441-es szelvény –
<http://www.fomi.hu/portal/index.php/termekeink/terkep-ek/topografiai-terkepek/bongesz-es>
- ¹³ Földrajzi nevek esetén ilyenek tekinthetők a magyar nyelvterületen kívüli, a magyar köznyelvben használt, magyar névvel nem rendelkező nem magyar (helyesírású) helynevek (pl. Bonn, Helsinki, Marseille, New York, Sankt Johann, Stockholm, Zürich). Adott esetben eldöntendő, hogy a Berlin, Jaffa, London, Madrid, Tanger stb. alakok minek számítanak.

Irodalom

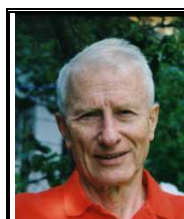
- [1] Földrajzi nevek és megjelölésének írásának szabályai. Budapest: Akadémiai K., 1965.
- [2] GeoNames. – The GeoNames geographical database covers all countries and contains over eight million placenames that are available for download free of charge.
<http://www.geonames.org/>
- [3] Getty Thesaurus of Geographic Names® Online. – Getty Vocabularies. Search tools & databases. The Getty Research Institute, Los Angeles, 2010–
<http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/tgn/index.html>
- [4] Heves megye. Szerk. Földi Ervin. – Budapest: Kartográfiai Vállalat, 1980. 36 p. – (Magyarország Földrajzinév-tára II.)
- [5] IFLA. Functional Requirements for Authority Data. A Conceptual Model. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Draft. 2007. 04. 01.
<http://www.ifla.org.sg/VII/d4/FRANAR-Conceptual-Model-2ndReview.pdf>
http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr_current_toc.htm
- [6] ISO 2788–1986 ; Documentation -- Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri
- [7] ISO 5964–1985 ; Documentation -- Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri
- [8] ISO 25964–2011 ; Information and documentation - - Thesauri and interoperability with other vocabularies
- [9] KSZ/5. Földrajzi nevek mint adatbázisrekordok tárgyi hozzáférési pontjai. Közreadja a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Kiadja az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest. A jóváhagyás időpontja 2005. június.
http://www.ki.oszk.hu/szabalyzatok/foldrajzinevek_ksz5.pdf
- [10] KÖZTAURUSZ : Az Országos Széchényi Könyvtár és a közművelődési könyvtárak átfogó tezaurusza. Főszerk. Ungváry Rudolf; [közr. a] Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : MKE, OSZK, 2000–.
<http://ki.oszk.hu/relex>
- [11] Magyar Digitális Helynévtár. Debrecen: Debreceni Egyetemen Magyar Nyelvtudományi Intézet. Adatbázis. <http://mdh.unideb.hu/>
 Az adatbázis mezőszerkezete:
<http://mnytud.arts.klte.hu/nynm/mezoszerk.pdf>
 Az alkalmazott helyesírási szabályzat:
<http://mnytud.arts.klte.hu/nynm/standardizalas.pdf>
 A kitüntetett név:
<http://mnytud.arts.unideb.hu/nynm/tablanev.pdf>
- [12] Magyarország Földrajzinév-tára. Budapest: Földmérési és Távérzékelési Intézet. MS Access adatbázis.
<http://www.fomi.hu/portal/index.php/termekeink/magyarorszag-foeldrajzinev-tara>
- [13] Mandalat 0.9 <http://work.mandarciv.hu/mandalat>
- [14] MARC21 Format for authority data. [Washington], Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 1999 Ed., Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008). Washington, Library of Congress, Network Development and MARC Standards Office.
<http://www.loc.gov/marc/authority/ecadhome.html>
- [15] MSZ 3418–87 ; Magyar nyelvű információkereső tezauszok. Szerkezete, részei és formái
- [16] Relex (RElációk és LEXikai egységek) több felhasználós kliens-szerver alkalmazás névterek... osztott felhasználására egy és többnyelvű környezetben az interneten keresztül. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár; MOKKA, 2012–
<http://ki.oszk.hu/relex>
 Lásd ezen belül: „Földr névtér MINTA” és „Magyarországi vizek” állományokat
- [17] UNGVÁRY Rudolf: A földrajzi nevek és szerepük tárgyi kifejezésként : Nemzetközi fejlődés, problémák és tapasztalatok a Köztauruszban és a Geotauruszban. = Networkshop 2008. Dunaújváros, Dunaújvárosi Főiskola, 2008. március 17. – 19. : elektronikus dok. : konferencia anyag. / [rend., közread. A Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Iroda] . – [Budapest] : NIIF Iroda, cop. 2008. CD-ROM.
http://videotorium.hu/hu/recordings/details/517,Foldrajzi-nevek-es-szerepuk-targyi-kifejezeskent._N

emzetkozi_fejlodes_problemak_es_tapasztalatok_a_Kosztauruszban_es_a_Geotauruszban>

- [18] UNGVÁRY Rudolf: MARC21/HUNMARC. A besorolási adatok adatsere-formátuma. Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. = Könyvtári Figyelő, 20. (56.) köt. 1. sz. 2010. p. 4–70.
<<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/marc21hunmarc-a-besorolasi-adatok-metaadat-formatuma-fobb-jellemzok-fejlodes-es-problemak/>>
- [19] UNGVÁRY Rudolf: A besorolási adatsere-formátum bővülése. A legutóbbi két évtized fejleménye. = TMT, 58. köt. 9. sz. 2011. p. 371–386.
- [20] UNGVÁRY Rudolf: A MARC formátum és a nemdeszkriptorok. = TMT, 57. köt. 3. sz. 2010. p. 4–19.
<http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5301&issue_id=513>
- [21] UNGVÁRY Rudolf: A névterek és az adatok tulajdonságai. A történet, avagy a fogalmi és a nyelvi szint. = TMT, 59. köt. 3. sz. 2012. p. 91–105.
<http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5594&issue_id=535>
- [22] UNGVÁRY Rudolf: A névtér mint kulturális szűkséglet. A nemzeti aggregátor kitüntetett feladata. = TMT, 59. köt. 8. sz. 2012. p. 320–326.
<http://tmt.omikk.bme.hu/issue.html?issue_id=540>

- [23] UNGVÁRY Rudolf: A földrajzi névtér jellemzői. A meglévő földrajzi névterek kritikája. = Networkshop 2013. Sopron, Nyugat-Magyarországi Egyetem, 2013. március 26.–28.
<https://videorium.hu/hu/recordings/details/6179_A_foldrajzi_nevter_jellemzo>
- [24] UNGVÁRY Rudolf: A magyar földrajzi névtér neveinek fajtái. = Networkshop 2015. Sárospatak, Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar, 2015. március 30. – április 1.
http://videorium.hu/hu/recordings/details/10391_A_magyar_foldrajzi_nevter_neveinek_fajtai
- [25] UNGVÁRY Rudolf – PÁSZTI László: A földrajzi nevek mint az adatbázisrekordok hozzáférési pontjai. = Könyvtári Figyelő, 51. köt. 2005. 4.
<<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00057/ungvary.html>>

Beérkezett: 2016. I. 11-én.

Ungváry Rudolf
informatikus mérnök.
E-mail: ungvary@gmail.com

Hatalmas egészségügyi adatbankot hoznak létre Angliában

A világ legnagyobb egészségügyi képkalkoló – röntgen, MRI és CT – programja indult a héten Nagy-Britanniában: az emberi belső szervekről készült felvételek legnagyobb gyűjteményét készítik el.

A 43 millió fontos (16,8 milliárd forintos) projekt rengeteg betegség – a demencia, az ízületi gyulladás, a rák, a szívroham és az agyérkatasztrófa – kutatásának módját változtatja meg gyökeresen - olvasható az *Oxfordi Egyetem* honlapján. A programban a UK Biobank adatbázisában szereplők közül 100 ezer résztvevő agyáról, szívéről, csontjairól, nyaki verőereiről és hasi zsírpárnáiról készítenek felvételeket.

A Biobank-projekt 2006-ban indult, hogy félmillió brit résztvevő segítségével kutatási adatbázist hozzanak létre, tanulmányozásával a lakosság egészségét akarják javítani. A sokféle szervről készült felvétel mellett a résztvevőktől gyűjtött, hatalmas mennyiségű adatot is elemzik a tudósok. Ez a képi és szöveges adatbank segíteni fog megismerni a kockázati tényezőket, megelőzni a betegségeket, éppen úgy, ahogy a dohányzás és a rák összefüggésének felfedezése megváltoztatta a betegség előfordulási arányát – magyarázta *Paul Matthews*, a londoni *Imperial College* professzora, az UK Biobank tudományos vezetője.

/Forrás: <https://sg.hu/cikkek/118614/hatalmas-egeszsegugyi-adatbankot-hoznak-letre-angliaban/>

(Válogatta B. Bné)

Teljesítményértékelési rendszer a BME OMIKK-ban

A Budapest Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (BME OMIKK) 2016 januárjában elnyerte a „Minősített Könyvtár” címet, melynek előkészítő minőségügyi munkái közé tartozott a munkatársak teljesítményértékelésének kidolgozása. Bízunk abban, hogy a már három éve működő teljesítményértékelési rendszer is hozzájárult a könyvtárban folyó minőségibb munkavégzéshez.

Tárgyszavak: munkateljesítmény, könyvtár, teljesítményértékelés

Bevezetés

Mielőtt rátérnénk a cikk témájára, néhány mondat erejéig érdemes megemlítenünk, hogy mit értünk teljesítményértékelés alatt, mi a célja, és vajon mit érhet el egy szervezet a segítségével.

Mit nevezünk teljesítményértékelési rendszernek?

A formális teljesítményértékelés olyan, a szervezet által kifejlesztett rendszer, amelynek a segítségével előre definiált értékelési szempontok mentén, meghatározott időközönként módszeresen értékelik, hogy az alkalmazottak milyen mértékben felelnek meg a szervezet, a vezető, az adott munkakör elvárásainak. A teljesítményértékelési rendszer (továbbiakban rövidítve TÉR) a szervezeti teljesítményhez történő egyéni, csoportos és szervezeti egység szintű hozzájárulások mértékének és módjának tervezésére, mérésére és értékelésére vonatkozó emberi erőforrás menedzsment politika, módszertani eszköz, technika, illetve a szervezet és a vezetők által alkalmazott gyakorlat (Takács, 2000).

A teljesítményértékelés bevezetésének célja általában összetett, és van, hogy egyes célok együttes megvalósítása akadályokba ütközik.

A teljesítményértékelés céljai lehetnek (a teljesség igénye nélkül):

- a szervezeti célok tudatosítása, elfogadtatása, a stratégia egyéni szintű célokká, feladatokká bontása,
- a szervezeti és az egyéni célok összehangolása,
- a teljesítmény megerősítése, fenntartása, fokozása,

- a munkahelyi elégedettség, motiváció és elkötelezettség növelése,
- az alkalmazott helyzetének, erősségeinek, fejlesztendő területeinek és fejlődésének a megismerése, fejlesztésének a támogatása,
- a vezető és a beosztott közötti kommunikáció ösztönzése, a vezetői feladatok ellátásához szükséges eszköz biztosítása,
- az alkalmazott elvárásainak, terveinek megismerése, a karriertervezés támogatása,
- a személyügyi döntések megalapozása (kompenzáció, képzés, fejlesztés, előléptetés),
- a szervezeti problémákról információ gyűjtése, a szervezetfejlesztést szolgáló munkatársi javaslatok feltárása,
- a szervezeti kultúra kialakítása, átörökítése vagy épp megváltoztatása.

(Karoliny, 2000; Takács, 2000, Gerákné Krasz, 2008)

Mit érdemes a TÉR sikeres bevezetése és működtetése érdekében szem előtt tartani?

Ahhoz, hogy a teljesítményértékelés hasznos rendszerként funkcionáljon a szervezetben, sok tényezőt kell figyelembe vennünk. Az alábbiakban összegeztünk néhány gondolatébresztő szempontot ezek közül.

Jelentős szerepet játszhat a TÉR sikerében a szervezet tevékenységének jellege, tulajdonosi viszonya. Olyan szervezetekben, ahol nem érezhető közvetlenül a piacról érkező nyomás a teljesítmény fokozására, a szervezet léte nem függ jelentős mértékben a dolgozók teljesítményétől, nehezebben valósítható meg, kérhető számon a teljesítménycentrikus szemlélet és munkavégzés.

Az egyik legfontosabb feladat, hogy a szervezet jellemzőit, céljait és lehetőségeit figyelembe véve testreszabott rendszert alakítsunk ki. Például a teljesítményértékelés céljai és következményei illeszkedjenek a szervezet céljaihoz és lehetőségeihez, illetve a lehetőségekhez mérten a dolgozók elvárásaihoz. Abban az esetben, ha a rendszer egyik fő célja a teljesítményen alapuló anyagi ösztönzés, bérbeli differenciálás, de ehhez nincs meg az anyagi fedezet, akkor joggal kérdőjelezhető meg a rendszer létjogosultsága. Ha a differenciáláshoz szükséges anyagi keret hiányában a vezetők nem tudják a kiválóan teljesítő munkatársaikat anyagilag motiválni, a TÉR működtetése a vezetők számára értelmetlenné válhat.

A testreszabott rendszer érdekében fontos még, hogy a munka típusához és a szervezet céljaihoz, értékeihez leginkább illeszkedő, releváns értékelési tényezőket tartalmazó értékelő eszközt, módszert dolgozzunk ki.

Az értékelők és az értékeltek megfelelő mértékű bevonása a teljesítményértékelő eszköz és a rendszer egyes elemeinek kialakításába, és a TÉR bevezetésekor a résztvevők teljes körű és pontos informálása a TÉR céljairól, következményeiről, az értékelő eszközről, szintén nélkülözhetetlen a rendszer elfogadása és eredményes működtetése szempontjából.

A szervezet kultúrája is jelentős hatással van arra, hogy hogyan működik, illetve, hogy működik-e egyáltalán a teljesítményértékelés. Például a szervezetre jellemző vezető-beosztott közötti hatalmi távolság, a közöttük lévő bizalom mértéke jelentősen befolyásolja, hogy mennyire tud nyílt és őszinte lenni mindkét fél az értékelő beszélgetés során, ami pedig meghatározza a visszajelzés eredményességét, hasznát. Vagy például a magas humánorientációjú szervezet, amely arra bátorítja tagjait, hogy tisztességesen, barátságosan, kedvesen, együttműködően viselkedjenek egymással, a teljesítményértékelés szempontjából lehet kedvező vagy kedvezőtlen is. Ha a teljesítményorientáció alacsony szintje magas humánorientációval párosul, akkor fontosabbak a baráti kapcsolatok, a jó légkör megőrzése, mint a teljesítmény őszinte visszajelzése, értékelése.

Az értékelő személyének elfogadottsága, illetve az értékelők szemléletformálása, felkészítése, visszajelzéssel, konfliktuskezeléssel kapcsolatos készségeik folyamatos fejlesztése, az értékelő rendszer

működtetése, az értékelő beszélgetések eredményes lefolytatása érdekében kulcsfontosságú.

Egy ilyen rendszer megfelelő működtetése sok energiát és időt igényel, így a folyamat adminisztrációját érdemes egyszerűsíteni, esetleg különböző, akár informatikai eszközökkel támogatni. Ha nagyon sok adminisztrációval jár, sok időt vesz igénybe az értékelés, akkor a vezetők úgy érezhetik, hogy sokkal nagyobb az értékelési rendszer működtetésébe fektetett energia, mint amennyi hasznot hoz.

Érdemes figyelmet szentelni az értékelési rendszer folyamatos felülvizsgálatára, továbbfejlesztésére is, az értékelők értékelési tendenciáinak követésére, és a vezetők értékeléshez szükséges kompetenciájának fejlesztésére. A konkrét módszer hiányosságait viszonylag egyszerűen lehet orvosolni, míg az értékelők és értékeltek jellemzőinek, hozzáállásának és a szervezeti feltételeknek a megváltoztatása sokkal bonyolultabb folyamat.

Bár a teljesítményértékelési rendszer működését jelentősen meghatározó szervezeti kultúra befolyásolása, megváltoztatása hosszabb időt igénylő folyamat, a TÉR megtervezett bevezetése, az értékelők és az értékeltek bevonása és megfelelő tájékoztatása, az eljárás igazságossága, a teljesítmény és a személyzeti döntések kapcsolata javíthatják a teljesítményértékelési rendszer működésének szervezeten belüli feltételeit. (Krasz, 2013; Gerákné Krasz, Krepelka 2007.)

A teljesítményértékelési rendszer bevezetésének célja és körülményei a BME OMIKK-ban

Érdemes néhány szót ejteni arról, hogy milyen körülmények, változások és igények vezettek a BME OMIKK-ban a teljesítményértékelési rendszer bevezetéséhez. Három fő dolgot kell ezzel kapcsolatban megemlítenünk.

2015 nyarán nyújtottuk be pályázatunkat a „Minősített Könyvtár” cím elnyerésére, melynek előkészítő minőségügyi munkái a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK) szempontrendszer alapján több éven át folytak *Juhász Réka* minőségügyi megbízott vezetésével és koordinálásával. Ennek megfelelően létrehoztunk kilenc kritériumcsoportot, melynek feladata az volt, hogy készítsék el a témakörükbe tartozó dokumentumokat, elemzéseket. Két kritériumcsoport is foglalkozott az emberi erőforrással kapcsolatos feladatokkal, illet-

ve a munkatársakkal kapcsolatos eredményekkel, amelybe beletartozott a teljesítményértékelés és az ösztönzés is. A teljesítményértékeléssel kapcsolatos szakirodalom áttanulmányozása után arra a következtetésre jutottunk, hogy egy ilyen rendszer a könyvtárban is megvalósítható lenne.

Ehhez természetesen szükség volt a könyvtár főigazgatójának támogatására is. A kezdeti lépéseket a könyvtár azóta már nyugdíjba vonult vezetője, *Fonyó Istvánné*, tette meg. 2013-ban *Liszky Béla* váltotta őt a főigazgatói poszton, aki a minőségügyet ugyanolyan elkötelezetten támogatta. Lehetőséget látott egy, a könyvtárra szabott teljesítményértékelési rendszer kialakítására és alkalmazására, melynek kidolgozására *Adamecz Katalin* és *Pathó Ildikó*t kérte fel.

Nem elég azonban ez a minőségügyből kinövő projekt, valamint a kifejezett főigazgatói szándék és támogatás, fontos volt tudni azt is, hogy vajon mit szólnak ehhez a munkatársak.

Éppen ezért került sor egy kérdőíves felmérésre a könyvtár munkatársai körében, melynek egyik célja volt az, hogy megismerjük a TÉR-rel kapcsolatos gondolataikat és elvárásaikat.

A másik, nem titkolt célunk pedig az volt, hogy a rendszer kialakításánál, amennyire lehet, megpróbáljuk az ő igényeiket is figyelembe venni. A kérdőív kiértékelése során megerősödött az elhatározásunk, hiszen a munkatársak többségének a részéről valós igény volt arra, hogy visszajelzést kapjanak teljesítményükről, tisztában legyenek a velük szemben támasztott elvárásokkal, követelményekkel, és elismerjék a szervezetben a jól teljesítőket.

Mindezek hatására sor került a munkatársak teljesítményértékelési rendszerének kidolgozására, és 2013 őszén meg is valósult az első, minden munkatársra kiterjedő teljesítményértékelés.

A TÉR kialakítása és bevezetése

Kezdeti lépések

A könyvtárban működő teljesítményértékelési rendszert alapos és körültekintő előkészítő munkával, külső szakértői támogatással vezettük be.

Az első lépéseket a teljesítményértékeléssel kapcsolatos szakirodalom böngészésével, illetve né-

hány szervezet interneten közzétett teljesítményértékelési rendszerének tanulmányozásával tettük meg.

Ahogy egyre jobban belemélyedtünk a „tanulásba”, világossá vált számunkra, hogy szükségünk van segítségre, útmutatásra ahhoz, hogy mindazt az információt, amit az önképzés során szereztünk, valóban a BME OMIKK-ra adaptáljuk. Nagyon hiányzott a szakmai ellenőrzés, buzdítás, hogy valóban jól értelmeztük-e a szerzett információkat, és jó irányban haladunk a TÉR kialakításában.

Megkerestük és felkértük *Gerákné dr. Krasz Katalin* egyetemi adjunktust (*BME Pszichológiai és Ergonómiai Tanszék, Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Intézet*) mint külsős szakértőt, hogy legyen a segítségünkre. Szakterülete a munka- és szervezetpszichológia. Szakmai érdeklődésének, oktatási, kutatási tevékenységének és tanácsadói munkájának középpontjában a teljesítményértékelési rendszer kialakításának és működtetésének szervezeti és egyéni aspektusai, az ösztönzés lehetséges eszközei, módszerei és a szervezeti igazságosság kérdései állnak. A mai napig bármikor fordulhatunk hozzá szakmai segítségért, útmutatásért, és bizonyos szituációk kezelése kapcsán tanácsért is. Számunkra mindez nagy biztosságérzetet ad, így bátrabban fogunk bele új dolgok kialakításába. Ezúton is szeretnénk megköszönni irányunkban tanúsított hozzáállását, és mindazt a segítséget, amit eddig kaptunk tőle.

Lépésről-lépésre – A teljesítményértékelés bevezetésének folyamata

A teljesítményértékelés bevezetése általában érzékenyen érinti a munkavállalókat, mivel a negatív értékelés ronthatja az egyén privát és nyilvános énképét, csökkentheti a szervezettől elnyerhető jutalmakat, valamint veszélyeztetheti a foglalkoztatás biztonságát is. A TÉR elhamarkodott bevezetése megfelelő előkészítés hiányában többet árt, mint használ. A teljesítményértékelés elfogadtatására azért érdemes időt és energiát szánni, mert mind az értékelők, mind az értékelték vele kapcsolatos szándékait és viselkedését jelentősen meghatározza. A teljesítményértékelés megfelelő bevezetése nemcsak a teljesítményértékeléssel szembeni ellenállás kezelése, a TÉR elfogadtatása miatt fontos, hanem a valós szervezeti gyakorlat-hoz illeszkedő és jól alkalmazható rendszer, a releváns értékelő eszköz, értékelési szempontok és módszer kialakítása miatt is. (Krasz, 2013)

A szervezeti változtatások szükséges velejárói, hogy bizonytalanságot, félelmet vagy jó esetben pozitív irányú várakozást eredményeznek. A változással együtt járó negatív érzelmek háttérében a meg nem értés, a félreértés, a meg nem feleléstől való félelem (Pataki, 2011), vagy az egyént negatívan érintő következmények (pl. pozíció, bér, munkakörülmények) állhatnak. A munkatársi félelmek többsége azonban elkerülhető, minimalizálható a kollégák széles körű bevonásával, a folyamatos és teljes körű tájékoztatással, az értékeléshez szükséges erőforrások biztosításával, valamint az értékelők és értékeltek megfelelő felkészítésével. (Krasz, 2013)

A TÉR alkalmazását megelőző legfontosabb lépés az, ami nagyban hozzájárul elfogadásához és sikerességéhez, hogy magát a rendszert hogyan készítjük elő. Itt nemcsak a rendszer elemeinek kidolgozásáról van szó, hanem nagyon fontos

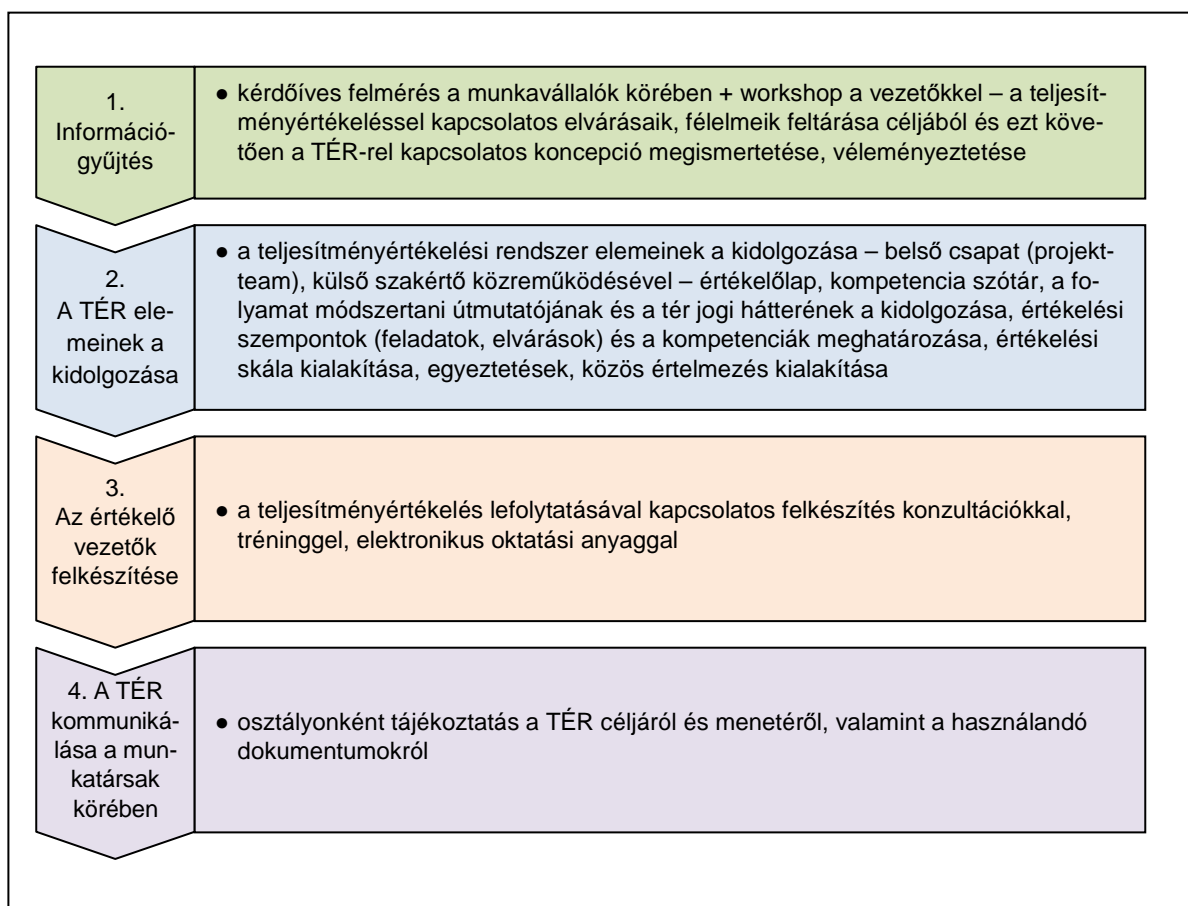
mind a vezetők mint értékelők, mind a munkatársak felkészítése is. Az 1. ábrán összefoglaljuk a TÉR bevezetésének főbb lépéseit.

Első lépés – Információgyűjtés

1.a Kérdőíves felmérés a munkatársak körében, véleményük és elvárásaik feltárása céljából

A vezetőkkel történő megbeszélést a munkatársak véleményének kérdőíves feltárása követte.

Mindenképp hangsúlyoznunk kell a kérdőív fontosságát, mert ennek eredményétől függ, hogy milyen mélységig kell előkészíteni a munkatársak tájékoztatását, illetve milyen előítéleteket kell eloszlatnunk, ugyanakkor milyen elvárásoknak kell megfelelnünk.

1. ábra A TÉR bevezetése

A felmérés eredményei alapján a kérdőívet kitöltő munkatársak többségének a részéről valós igény volt arra, hogy visszajelzést kapjanak teljesítményükről, ismerjék a velük szemben támasztott elvárásokat és követelményeket, ésszerűbben legyenek elosztva a feladatok, és elismerjék a szervezetben a jól teljesítőket. Sőt, még az a megállapítás is megfogalmazódott, hogy fontosabb annak ismerete, hogy miben kell fejlődniük, mint maga az esetleges anyagi elismerés.

Néhányan aggodalmuknak is hangot adtak: leginkább attól tartottak, hogy a teljesítményértékelés szubjektív lesz, hogy negatív visszajelzés esetén konfliktushelyzet alakulhat ki, amely feszültséget teremt, illetve attól, hogy az értékelés során kevésbé fogják figyelembe venni a teljesítményüket befolyásoló külső tényezőket.

1.b Vezetői vélemények, elvárások feltárása, a vezetők tájékoztatása

A változáskezelés szükséges lépéseit szem előtt tartva elsőként az értékelő vezetőkkel tartottunk megbeszélést, amelynek célja a teljesítményértékeléssel kapcsolatos elvárások és félelmek feltárása, a teljesítményértékelés lehetséges hasznának, céljának, illetve a könyvtárban kialakítandó teljesítményértékelés lehetőségeinek a tisztázása volt. A beszélgetés során elsősorban az értékelés objektívitasával kapcsolatos dilemmák, illetve az értékelő beszélgetés során felmerülő konfliktusok kezelési lehetőségeivel, és az értékelés lehetséges következményeivel kapcsolatos kérdések merültek fel a vezetőkben. Hogyan tudunk minél objektívebben értékelni az értékelés elfogadása érdekében? Hogyan kezeljük, ha valaki nem ért majd egyet az értékelésével, ha konfliktus alakul ki a visszajelző beszélgetés során? Mire lesz, lehet hatással az értékelés eredménye, s az elég motiváló lesz-e a dolgozók számára? A vezetőkben felmerülő kérdések átbeszélése után egyeztettük a teljesítményértékelés lehetséges céljait, az értékelés következményeit, illetve a lehetséges értékelési szempontok típusait, az értékelés folyamatát és a bevezetés következő lépéseit. A TÉR bevezetésével kapcsolatos vélemények előzetes feltárása megerősítette a teljesítményértékelési, a visszajelzési rendszer bevezetésének létjogosultságát, de emellett mind a vezetői, mind a munkatársi oldalról aggályok is megfogalmazódtak a rendszer objektív és konstruktív működtetésével kapcsolatban.

Második lépés – A teljesítményértékelési rendszer kidolgozása

A felmérést követően ismét egy egynapos intenzív közös munka következett az értékelő vezetőkkel és a főigazgatóval. A kérdőíves felmérés eredményeinek közös feldolgozása sok ösztönzést adott az értékelési módszertanhoz és a TÉR bevezetésének kommunikációjához. A testreszabott módszertan és eszközök kialakítása érdekében következő lépésként az értékelőlapok sablonját és az értékelés módszerét, illetve az értékeléshez felhasználható kompetenciák definícióját a vezetőkkel közösen átbeszélve véglegesítettük. Az elvárások megfogalmazásához tisztáztuk a munkaköri leírások felhasználásának lehetőségét, egyeztettük az értékelés szempontjából fontos kompetenciák körét, elnevezését és tartalmát. A kompetenciák segítségével meghatározott, a könyvtárban elvárt magatartás meghatározása során sok, addig tisztázatlan kérdés vetődött fel a vezetőkben, de végül sikerült a közel azonosan értelmezett és fontosnak tartott magatartási megnyilvánulásokban megállapodni. A ráfordított idő megérte a fáradságot, mivel hozzájárult az egységesebb elvárások kialakításához, és ezáltal az egységesebb vezetői működéshez, ami nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az értékeltek elfogadják az értékelési eredményeket.

A rendszer elemeinek kidolgozásakor fontos volt a készülő dokumentumok véleményeztetése a szervezeti egységek vezetőivel, mivel értékelőként ők fogják alkalmazni és használni ezeket a dokumentumokat.

Nem utolsósorban a folyamatos egyeztetések célja a közös értelmezés kialakítása volt.

Harmadik lépés – Az értékelő vezetők felkészítése

Az értékeléshez szükséges készségek fejlesztésére is lehetőség nyílt két félnapos tréning keretén belül, ahol az önismeret, a kommunikációs stílus, a konfliktuskezelés, a kérdezőtechnika, az aktív és értő figyelem, illetve a visszajelzés adásának és fogadásának fejlesztésével foglalkoztunk. A felkészítés mellett a vezetők hozzáférhettek egy munka- és szervezetpszichológus hallgató által elkészített elektronikus oktatási anyaghoz is, amelyben a tréning témáival önállóan, saját tempójukban, elfoglaltságaikhoz igazítva foglalkozhattak.

Ugyanakkor folyamatosan konzultációs lehetőséget biztosítottunk számukra (külső szakértő, TÉR felelősök), ha a TÉR-rel kapcsolatban bármilyen bizonytalanság, kérdés vagy probléma merülne fel.

Negyedik lépés – A TÉR kommunikálása a munkatársak körében

Nemcsak a vezetők felkészítésére helyeztünk nagy hangsúlyt, hanem a munkatársak felé irányuló kommunikációra is. A főigazgató és az adott szervezeti egység vezetője közösen tájékoztatott a TÉR céljáról, módszeréről és menetéről, hangsúlyozva a főbb lépéseket, és bemutatott a használandó dokumentumokat is. Ekkor kaptak visszajelzést a munkatársak az előzetesen kitöltött kérdőív eredményéről is. Annak érdekében, hogy segítsük a vezetőket a pontos, részletes és egységes tájékoztatásban, összefoglalót készítettünk a számukra.

A TÉR jellemzői és az értékelés folyamata

A TÉR jellemzőinek bemutatása

A következőkben a teljesítményértékelési rendszer elemeit mutatjuk be: értékelési szempontok, az értékelés módszere és az értékelők köre.

Az értékelési szempontok csoportjai

- a) Az értékelési szempontok egyik csoportja arra fókuszál, hogy MIT kell teljesíteniük a munkatársaknak. Ezek a teljesítménykövetelmények a munkaköri leírások, és az ezen felüli célfeladatok, projektek alapján kerülnek meghatározásra. Itt tüntettük fel azokat az általános elvárásokat is, melyeket a szervezet minden munkatársától egységesen megkövetel.
- b) Az értékelési szempontok másik csoportja arra irányult, hogy definiálja, HOGYAN végezzék az emberek a munkájukat. A kompetenciák határozzák meg, hogy a munkatársnak milyen képességekkel, készségekkel kell rendelkeznie ahhoz, hogy a feladatait el tudja végezni.

Minden teljesítménykövetelményhez hozzá lettek rendelve az adott követelmény, feladat teljesítéséhez szükséges kompetenciák, segítve ezzel a pontosabb értékelést. A kompetenciák nemcsak a feladatok értékelését támogatták, hanem az egyes kompetenciák fejlettségi szintjének értékelésével a munkatárs erősségei és

fejlesztendő területei is könnyen azonosíthatóvá váltak.

- c) Az értékelési szempontok harmadik csoportja annak meghatározására irányult, hogy MILYEN EREDMÉNNYEL végezzék a kollégák a munkájukat. Azoknál a feladatoknál, ahol lehetett, megpróbáltuk számszerűsíteni az eredményeket, azaz mutatószámokat is alkalmaztunk. Ahol nem lehetett, ott lehetősége volt az értékelő vezetőnek, hogy az adott feladat elvégzésével kapcsolatban szöveges megjegyzést tegyen.

Az értékelés módszere

A teljesítménykövetelmények értékelése értékelő skála alkalmazásával történik.

A skálafokozatokhoz elkészítettünk egy segédanyagot, amelyben kompetenciánként minden értékelési fokozatot részletesen definiáltunk, így egyértelművé vált, hogy az adott értékelési fokozathoz milyen elvárások tartoznak, illetve mit is kell érteni alatta.

A teljesítménykövetelmények súlyozása (az általános elvárások kivételével, amely előre meghatározott) a feladatok jelentőségének és időarányos ráfordításának figyelembe vételével történik. Ez százalékos arányban van feltüntetve az értékelőlapon.

Az értékelőlapon végén a kompetenciaösszesítő táblázat tartalmazza mindazon kompetenciákat, amelyek a feladatok elvégzéséhez szükségesek lehetnek. E kompetenciák fejlettségi szintjének alapján a vezető pontosabban tehet javaslatot a munkatárs fejlesztésére és képzésére, pozitív megerősítésére, anyagi elismerésre, valamint az átszervezésre és munkaszervezésre is.

Az értékelők köre

A könyvtárban alkalmazott teljesítményértékelés során a munkatárs értékeli önmagát, és ugyan ezen szempontok alapján megteszi ezt közvetlen felettese is. Az önértékelés célja egyrészt az, hogy a dolgozó is elgondolkodjon a saját teljesítményéről, így nagyobb a valószínűsége az értékelés során a kétirányú kommunikációnak, és a fejlődés iránti motiváció kialakításának, illetve így könnyebben látható, hogy mely területek azok, ahol a vezetői értékelés és az önértékelés azonos, illetve ahol eltér egymástól. Ez az információ jól felhasználható.

nálható a négy szemközti teljesítményértékelő beszélgetéshez, a visszajelzéshez.

Az értékelés gyakorisága

A teljesítményértékelés a BME OMIKK szervezetében legalább egy éve dolgozó munkatársakat érinti. Ez évente ismétlődő, lehetőleg azonos időintervallumot felölelő tevékenység, mely időszakot a könyvtár főigazgatója határozza meg.

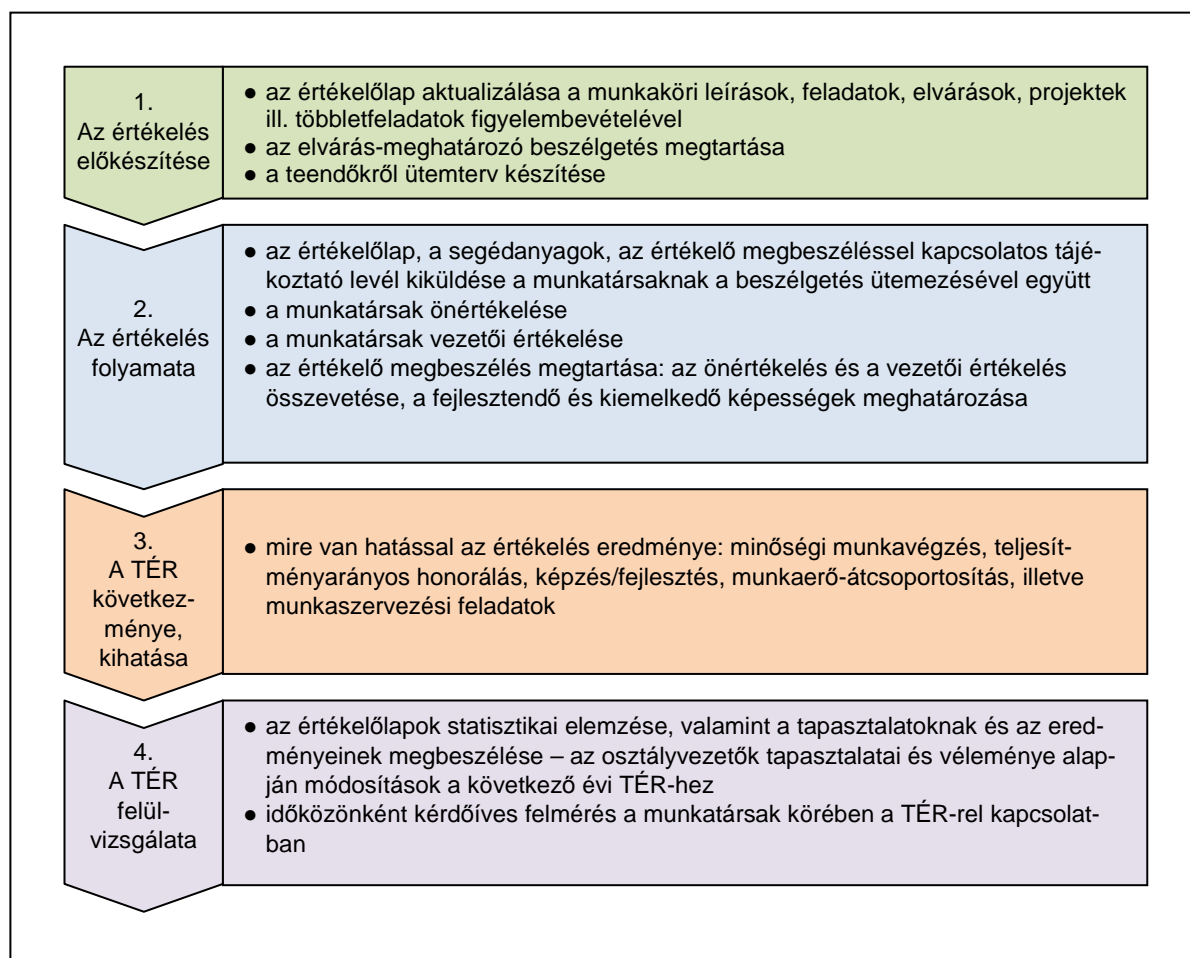
Az értékelés dokumentumai

A TÉR alkalmazásához különböző *segédanyagokat* dolgoztunk ki. Sor került a teljesítményértékelő lap megszerkesztésére, és ehhez a munkatársak számára kitöltési útmutató készítésére. Összeállítottuk a folyamat módszertani útmutatóját, kezdve az előzményektől egészen a következményekig,

amely elsősorban a vezetők számára készült, de a munkatársak számára is elérhető tájékozódás céljából. Kialakítottuk az értékelési szempontokat (feladatok, elvárások), az értékelési skálát, és meghatároztuk a feladatok elvégzéséhez szükséges kompetenciákat, melyeket kompetencia szótárban gyűjtöttünk össze. Feltérképeztük és összefoglaltuk a TÉR jogi háttérét, melyben az ide vonatkozó törvényi előírások szerepelnek. Ezeket túlmenően évente el kell készíteni az ütemtervet is, mely tartalmazza az aktuális határidőket, felelősöket és feladatokat (szükség szerint menet közben ezen még lehet módosítani).

A teljesítményértékelés folyamata

A teljesítményértékelés folyamatának egyes lépéseit a 2. ábra foglalja össze.

2. ábra A TÉR alkalmazásának menete

Az értékelés előkészítése

A 2. ábrán jól nyomon követhető az értékelés alkalmazásának menete. Első lépésként a vezetőknek – amennyiben szükséges – a szervezeti és munkaköri változásoknak megfelelően, a projektek, illetve a többletfeladatok figyelembe vételével aktualizálnia kell a már meglévő *teljesítményértékelő lapokat*. Ezeket a teljesítménykövetelményeket a vezető a feladatok elvégzése időarányos ráfordításának, illetve a feladatok jelentőségének megfelelően súlyozza, és ezt százalékos arányban feltünteti az értékelőlapon.

Ezt követően a munkatársak értesítést kapnak az *elvárás-meghatározó beszélgetés* időpontjáról. A tapasztalatok alapján azt javasoljuk, hogy a vezető az értékeléssel kapcsolatos teendőiről készítsen *ütemtervet*, illetve az elvárás-meghatározó és -értékelő megbeszélés lefolytatásához is tervezze meg, hogy kivel, mikor, hol fog beszélni, és erről értesítse beosztottjait is.

Az értékelés folyamata

A vezető a véglegesített teljesítményértékelő lapokat és a kitöltést segítő segédanyagokat (kitöltési útmutató, kompetencia szótár, skálafokozatok értelmezése) eljuttatja minden munkatársnak, hogy készítse el az önértékelését. Ugyanakkor kerül sor annak a levélnek a kiküldésére is, amelyben a munkatársak tájékoztatást kapnak az értékelő megbeszélés céljáról, időpontjáról, helyszínéről, és a felkészülés módjáról.

Ez alatt az idő alatt a vezető is értékeli munkatársait, majd a visszakapott önértékeléseket áttanulmányozza, és átvezeti a vezetői értékelése mellé, melyet a munkatársnak visszaküld.

Ezt követően kerül sor a vezető és a munkatárs között a négy szemközti értékelő megbeszélésre. Az értékelés eredményét a beszélgetés előtt a vezetőknek és a munkatársnak is ajánlott még egyszer átgondolnia, illetve összehasonlítani az előző értékeléssel, fejlesztési tervvel, hiszen ehhez lehet majd viszonyítani az elért eredményeket.

Érdeemes összeállítani a beszélgetés forgatókönyvét, az érintendő témákat és kérdéseket, így biztosítva, hogy mindenről szó essen, ami lényeges. A vezető bevezetésként elmondja, hogy milyen összkép alakult ki benne a munkatársról, elsősorban azokat a teljesítményeket, tulajdonságokat és viselkedést emeli ki, amelyek pozitívak:

dicsér, majd kitér az esetleges gyengébb teljesítményekre, melynek okait megpróbálja feltárni a munkatárssal. Külön ki kell emelni és alaposan átbeszélni azokat a pontokat, ahol eltérés van a munkatárs és a vezető értékelése között. Az értékelést meg kell indokolni, célszerű alátámasztani valamilyen megtörtént esettel, konkrét példával. Fontos, hogy a munkatársnál azonosított problémákra, fejlesztendő területekre közösen keresse meg a megoldást, és tegyenek javaslatokat a megfelelő teljesítmény elérésének, illetve fokozásának lehetőségeire, a szükséges képzésekre.

A vezető az önértékelés és a vezetői értékelés összehasonlítása, illetve szóbeli egyeztetése után alakítja ki a végső értékelés pontszámát. Végül a vezető a munkatárs szakmai felkészültségének és kompetenciájának erősségeiről és fejlesztendő területeiről is értékelést készít. Ez jó alapot szolgáltat a fejlesztési célok meghatározásához.

A TÉR következménye, kihatása

Akkor tudjuk igazán elfogadtatni a munkatársakkal a TÉR alkalmazását, ha látják, hogy mire van hatással az értékelés eredménye. Ez lehet például a minőségibb munkavégzés elérése, a teljesítmény megerősítése, fenntartása, esetleg fokozása, a munkatárs helyzetének, erősségeinek, fejlesztendő területeinek felismerése, valamint az, hogy valóban sort kerít-e a szervezet a munkatársak fejlesztésére, képzésére, azt nyomon követi-e, megvalósul-e a teljesítmény differenciált anyagi elismerése, erősödik-e a kommunikáció a munkatárs és a közvetlen vezető között, sőt ennek kapcsán még információkat is lehet szerezni a szervezetet érintő problémákról.

Az értékelő beszélgetések alkalmat adnak arra is, hogy a vezetők felmérjék, hogy munkatársaik valóban a képességeiknek megfelelő munkát látják-e el, lehetne-e más, olyan munkakört találni, amely az adott munkatársnak jobban megfelel, illetve mentor kijelölésével segíteni őt a fejlődésben. Ha az jelent megoldást egy-egy munkatárs esetében, sor kerülhet munkakörváltásra is. A vezetők szembeülnének azzal is, hogy esetleg nem szervezték meg jól saját osztályukon a munkát, nem delegálták megfelelően a feladatokat.

Mindezzel csak azt szeretnénk volna érzékeltetni, hogy a TÉR hatékony alkalmazása mind a munkatársak, mind a vezetők számára folyamatos tanulási folyamat, amelynek nincs igazából vége, mindig lehet és kell is fejlődni, és javítani az adott

helyzetben. De ezt megvalósítani, következetesen végigvinni a legnehezebb feladat.

A TÉR felülvizsgálata

A TÉR alkalmazása folyamatos felülvizsgálatot, tapasztalatcserét, szükség esetén módosítást igényel, hogy minél hatékonyabban, a szervezetre „szabva” működjön. Éppen ezért az adott évi teljesítményértékelés végeztével szükséges az értékelőlapok statisztikai elemzése, például, hogy a vezetők mennyire használták ki az értékelő skála adta lehetőségeket, megfelelő volt-e a kompetenciák hozzárendelése a feladatokhoz, valóban szükséges-e valamennyi kompetencia, amit a kompetencia szótárban összegyűjtöttünk, szűkítjük vagy bővítjük-e ezek körét, hogyan vált be a feladatok súlyozása.

Ez után kerül sor a vezetők tapasztalatainak és a statisztikai elemzés eredményeinek megbeszélésére, amely nemcsak amiatt szükséges, hogy az értékelő vezetők véleménye és javaslatai alapján módosítsunk vagy finomítsunk a következő évi teljesítményértékelésen, hanem azért is, hogy a vezetők egymással megvitassák mindazt, amit az értékelés során tapasztaltak.

Miután a TÉR felülvizsgálata kapcsán évről évre informálódunk a vezetők tapasztalatairól és benyomásairól, célszerűnek tartjuk, hogy bizonyos időközönként ugyanezt megkérdezzük a munkatársaktól is egy kérdőíves felmérés keretében. Az ő visszajelzésükkel lesz teljes az összkép.

A teljesítményértékelések tapasztalatai, a rendszer módosítása

Minden új rendszer bevezetése alapos előkészítést, gondos bevezetést kíván, és minden esetben ugyanolyan fontos az elemzés, a tapasztalatok, az észrevételek begyűjtése és felhasználása, melyek alapján javítható, módosítható és finomítható a már működő folyamat.

Az elemzések, tapasztalatok és észrevételek begyűjtésében segítettek:

- az értékelőlapok statisztikai elemzése, valamint az értékelőlapban feltüntetett megjegyzések,
- vezetői visszajelzések (írásbeli visszajelzések, változtatási javaslatok),

- a vezetőkkel folytatott konzultáció,

- munkatársi (informális) visszajelzések, és
- saját tapasztalataink.

A statisztikai elemzés bár tényeken alapul és számszerű adatokat tartalmaz, nagyon jól alkalmazható átfogó kimutatások készítésére, és bizonyos esetekben a meglátások igazolására is.

A TÉR értékeléseket követő, vezetőkkel folytatott konzultációk voltak a változások szempontjából a leginkább mérvadók.

Munkatársainktól, akik beavattak bizalmukba, sok értékes észrevételt kaptunk, amelyeket esetenként a statisztikai elemzés eredményeinek magyarázatában, illetve a módszertan fejlesztésében tudunk felhasználni.

Természetesen mi kidolgozói, de „elszenvedői” is vagyunk az értékelésnek, s így saját tapasztalatainkat is hasznosítani tudtuk.

Az értékelőlapok alapján minden évben készült elemzés. Ennek felépítése is évről évre változott aszerint, hogy mire helyeződött a hangsúly, de a lényeges adatok azonosak maradtak: (későbbi alkalmakkor) változások az előző évhez képest, feladatcsoportok, kompetenciák, skálafokokozatok, észrevételek, javasolt képzések, módszertani észrevételek.

Ezek az elemzések rámutattak bizonyos hiányosságokra, különböző értelmezésekre, és egyben lehetőséget adtak arra, hogy javaslatokat tegyünk, minden esetben feltüntetve azt is, hogy mit várunk attól a javaslatától.

Első alkalommal, mi, a TÉR felelősök, meghatároztuk és megindokoltuk a kimutatandó adatok körét, valamint megfogalmaztuk az elemzés lehetséges következményeit is.

Az értékeléssel – amely statisztikai kimutatásokat, elemzéseket és javaslatokat tartalmaz – párhuzamosan a vezetők is megfogalmazták benyomásukat, tapasztalataikat, és ezek alapján ők is javaslatokat tettek.

A leglényegesebb változtatás, módosítás az első értékelést követően történt, ezután már csak „finanszírozások” voltak, illetve várnak ránk.

Az eddigi elemzések tapasztalatai és következményei

Az első évet követő elemzés hozta a legnagyobb változást: a skálafokozatokat kibővítését és a súlyozás bevezetését.

A *skálafokozatok*nál azt elemeztük, hogy hogyan használták őket, mekkora volt a szórás osztályonként, valamint hogy mennyire közelített az ön- és vezetői értékelés egymáshoz. Ettől annak kimutatását reméltük, hogy a vezetők mennyire és hogyan differenciáltak, valamint hogy szükség van-e másfajta értékelési skálára.

A vezetők is jelezték, hogy a skálafokozatokat újra kell gondolni, át kell dolgozni – erre különböző megoldásokat is javasoltak. Észlelték, hogy az egyes feladatok eltérő súlyúak, és ezt is figyelembe kellene venni a számításoknál, valamint felhívták a figyelmet arra, hogy vélhetően eltérően értelmezték az elvárt érték definícióját.

E felvetések és problémák megoldására bővítettük a *teljesítményértékelő skálát*: több kategóriát hoztunk létre, és azon belül több fokozatot is meghatároztunk annak érdekében, hogy árnyaltabban lehessen értékelni. Definiáltuk a teljesítményértékelő skála minden fokozatát, és azt a munkatársakkal is megismertettük. A vezetők sikerrel alkalmazzák a szélesebb skálafokozat adta *differenciálási lehetőséget*.

Az értékelés realisabb és pontosabb meghatározása érdekében *bevezettük a súlyozást*; ennek százalékos értékeit feladatcsoportonként, a feladatok jelentőségének és időarányos ráfordításának figyelembe vételével a vezetőnek kellett megállapítania. Ennek alkalmazása is egyre sikeresebb, egyre árnyaltabban tudják alkalmazni a vezetők.

Az új skálafokozat bevezetését követően a vezetők különböző módon *értelmezték és alkalmazták az „elvárt” skálafokozatot*, ennek következtében az osztályok között jelentős eltérések mutatkoztak, szükségessé vált az egyeztetés. A vezetői megbeszélésen megállapodás született arról, hogy az egységes értelmezés és a realisabb használat érdekében az elvárt teljesítményt a kategórián belül melyik skálafokozattal értékeljük. Ennek eredményeként az osztályok értékeléseinek átlagai közeledtek egymáshoz.

A *kompetenciák* tekintetében összetett elemzést végeztünk. „Vizsgázott” a kompetencia szótár, és

számos kimutatás/elemzés készült a kompetenciák használatáról és prioritásairól.

Az elemzést követően kimutatható volt, hogy az *általános kompetenciák* használata és prioritása osztályonként nagyon eltérő – ez feltehetően a munkakörök jellegéből adódott.

Felvetődött a kérdés, hogy van-e értelme – így külön értékelve – megtartani ezeket. Amennyiben nem kezelnénk külön őket, akkor az egyes feladatok kompetenciái közé kerülnének. Az a kérdés is felvetődött, hogy ezt a skálát használjunk-e továbbra is. Át kellett gondolni továbbá, hogy az esetlegesen megtartott általános kompetenciák darabszámát csökkentjük-e, valóban mindegyik annyira kiemelt jelentőségű-e, hogy külön kezeljük; valamint meg kell állapodni, hogy csak ebben a kategóriában kerüljenek-e értékelésre.

A vezetők is különféle módon jelezték, hogy az általános elvárásokat arányaiban kellene értékelni, nem többletpontokat adva, és javasolták, hogy vizsgáljuk felül a kompetenciák értékelési módját, vajon megfelel-e az arányoknak, mivel jelentősen módosítja a végső értéket. Javaslatok születtek bizonyos kompetenciák beépítésére a „mindenkitől elvárt”-ak közé.

Konszenzus alapján a mindenkitől elvárt kompetenciákat a feladatcsoportok elején külön értékeltük az „Általános elvárások” alatt, előre meghatározott százalékos súlyozással. Ez a megoldás sikeresnek bizonyult, arányosabb lett az értékelés.

A vezetők a kompetenciák mindegyikét hozzárendelték – különböző gyakorisággal – a teljesítménykövetelményekhez. Összességében megállapítható volt, hogy már a bevezetéskor sikerült jól megválasztani az adott feladat elvégzéséhez szükséges kompetenciákat.

Azt tapasztaltuk, hogy minél összetettebb egy feladat, és minél részletesebb annak lebontása, annál könnyebb kiválasztani a szükséges kompetenciákat, mivel a részfeladatokhoz pontosabban hozzá lehet rendelni azokat. Volt olyan vezető és munkatárs is, aki a feladathoz rendelt kompetenciák mellé is írt fokozatot/pontszámot, és javasolta is azok egyesével történő értékelését; feltehetőleg ez is segítette őt az értékelés kialakításában.

A tapasztalatok és észrevételek alapján módosítottuk a kompetencia szótárt (a kompetenciák számának csökkenését az összevonások, illetve törlés okozták).

A feladatcsoporton belül továbbra is fel kellett sorolni a feladat elvégzéséhez szükséges kompetenciákat – ezzel is segítve az értékelést.

Az értékelőlap végén, a kompetenciaösszesítő táblázatban soroltuk fel a kompetencia szótárban (kifejtve) megtalálható fogalmakat. Ebben a táblázatban kellett megjelölni azokat, amelyeket a vezetők a feladatok értékeléséhez alkalmaztak, és jelzés szinten értékelni; ezek már nem számítottak bele a végső eredménybe, nem módosították azt, de jelezték a munkatársak részére azt, hogy melyik kompetencia fejlesztendő, megfelelő vagy kiemelkedő.

Voltak az értékelést kevésbé érintő javaslatok is: a feladatcsoportok minimum és maximum számának meghatározása, a feladatcsoportokhoz kapcsolható kompetenciák számának maximalizálása, illetve a képzésre vonatkozó javaslat beépült az „észrevételek”-be.

Elemzéseink végén mindig szerepeltek a *módszer-tannal* kapcsolatos észrevételek.

Továbbra is kulcsfontosságú az *elvárás-meghatározó beszélgetés* megtartása a konkrét elvárások meghatározásával. Új munkatárs felvétele, valamint munkakörbővülés és/vagy többletfeladat kiadása esetén mindenképp szükséges ennek megtartása. Az *év közbeni visszajelzések*re is nagyobb hangsúlyt kell fektetni, valamint arra, hogy minden vezető készítsen év közben feljegyzéseket, hogy konkrét példákkal tudja alátámasztani értékelését.

Az értékelést érintő módosításokat minden esetben átvezettük a módszertanba, melynek követése a sikeres értékelési folyamathoz elengedhetetlen.

Tervezett módosítási javaslatok

Az elmúlt évek módosításai beváltak. A teljesítményértékelő lap szerkezete és tartalma változatlan marad, ezen már nem tervezünk módosítani, csak módszertani javaslatokat teszünk.

A vezetőknek át kell gondolniuk, hogy mely feladatok teljesítménye mérhető számszerűen, mely munkaterületeken határozhatók meg normák. A feladatcsoportokon belül törekedni kell a *számszerűsíthető eredmények* feltüntetésére, és értékeléskor azok figyelembe vételére.

Az észrevételek tekintetében az tűnik kívánatosnak, hogy a vezetők az értékelő beszélgetésen elhangzottakat, a munkakörrel kapcsolatos észrevételeket, meglátásokat és javaslatokat rögzítsék, adjanak megerősítést, és tűzzenek ki elérendő célokat.

Az elmúlt értékelés alkalmával lényegesen emelkedett a *vezetők részéről érkezett észrevételek* száma. A jelenleg megfogalmazott kívánalom az, hogy a vezetők minden munkatársnál írjanak szöveges megjegyzést, ami személyesebbé, átgondoltabbá és nyomon követhetőbbé teszi az értékelést.

A vezető az észrevételben a munkatárs szakmai felkészültségének és kompetenciájának erősségeit, illetve a fejlesztendő készségeket részletezheti. Kiemelten fontosnak tartjuk, hogy *személyre szabott célt* fogalmazzon meg munkatársának a következő évre (miben változzon, illetve fejlődjön), hogy az elvárt fejlődés követhető és mérhető legyen.

Az elemzés rámutatott arra, hogy az értékelőlap végén *felsorolt és értékelt kompetenciák* nem minden esetben egyeznek meg a feladatcsoportokban felsoroltakkal – ez félreértésre adhat okot. Ezért a vezetőknek fokozottabban kell arra figyelniük, hogy a kompetenciaösszesítő táblázatban csak azokat a kompetenciákat értékeljék, amelyek a feladatcsoportoknál is szerepelnek.

A különböző értékeléseknek összhangban kell lenniük egymással. A számszerű értékelések és a kompetenciák minősítésének átgondoltabb alkalmazására, valamint átgondolt észrevételek megfogalmazására van szükség.

Tapasztalatok és tanulságok

A TÉR bevezetése óta az értékelések alapján történik a munkatársak teljesítményének differenciált pénzbeli elismerése. A teljesítményértékelés egyik célját így sikerült elérnünk, de jó lenne a (cikkben említett) többi célkitűzés megvalósítására is törekednünk. Az anyagi differenciáláson túl pozitív és negatív következmény még nem társul az értékelési eredményekhez.

A jövőben jobban ki kell használnunk a TÉR eredményét a munkatársak fejlesztése, illetve fejlődésük nyomon követése terén, valamint a jobb munkaszervezés érdekében. Nem szabad elfeledkeznünk arról sem, hogy a TÉR segítség és kontroll a karriertervek és az utódlástervezés alakításában is.

A TÉR értékeléseket követő, a vezetőkkel folytatott konzultációk voltak a változások szempontjából a leginkább mérvadók. Javaslatokkal, észrevételeikkel, az értékelések során szerzett tapasztalataik megosztásával egyértelműen hozzájárultak a rendszer jobb működéséhez.

Ugyan már három éve alkalmazzuk a teljesítményértékelést, de úgy érezzük, hogy ennek a szervezeti kultúrába való jobb beépüléséért sokat kell még tennünk. Lehet akármilyen jól előkészített és módszertanilag jól kidolgozott a rendszer, csak abban az esetben tudja elérni céljait, ha mindenki azonosulni tud vele, elég időt szán rá, és hathatós eszközként tekint rá mind saját fejlődése, mind az eredményesebb munkavégzés tekintetében.

Kiemelten fontos a vezetők szerepe ebben a folyamatban, hiszen a munkatársak rajtuk keresztül kerülnek elsőként kapcsolatba a teljesítményértékeléssel. Éppen ezért hozzáállásuk és elkötelezettségük meghatározó abban, hogy a TÉR alkalmazása hatékony és eredményes legyen. Fel kell ismerniük, hogy ez olyan hatékony eszköz, amely segíti vezetői munkájukat, a szemléletformálást, a munkatársak viselkedésének alakítását. Érdemes tudatosítani a vezetőkben a teljesítményértékelés hasznát, hogy motiváltak legyenek a rendszer megfelelő működtetésébe energiát fektetni. Voltak olyan vezetők, akik a rendszer alkalmazása során, az értékelő megbeszélésnek a hasznát abban a lehetőségben látták, hogy a munkatárssal leüljenek beszélgetni; a munkatárs pedig megtudja, mit gondolnak a munkájáról, és elmondhat olyan dolgokat, külső körülményeket, amelyek befolyásolják munkavégzését. Ennek kapcsán sokszor olyan témák merülhetnek fel, melyek megbeszélésére egyébként ritkán adódik alkalom.

Folyamatos feladatnak tűnik a belső kommunikáció fejlesztése. A munkatársak az előző évekhez viszonyítva jóval több információhoz jutnak hozzá, mivel többféle kommunikációs csatornát építettünk ki, de még nem mindenki elég nyitott azok befogadásához.

Nem utolsósorban tapasztalatként azt is meg kell említenünk, hogy valószínűleg jobban működött volna a rendszer, ha a munkatársak felkészítésére is ugyanolyan hangsúlyt fektetünk, mint a vezetőkére, ami az értékelő beszélgetés eredményességét, a kétirányú kommunikációt támogatta volna.

Bízunk abban, hogy ha a teljesítményértékelés lehetséges céljaiból minél többet meg tudunk még

valósítani, akkor az a munkatársak motiváltságára jó hatással lehet, erősítheti igazságérzetük érvényesülését és a szervezethez való tartozás érzését.

Hivatkozások

KRASZ K. (2013): Teljesítményértékelési rendszer kialakításának kérdései a felsőoktatásban. = Felsőoktatási Műhely, (1) 69–82.

TAKÁCS S. (2000): A teljesítményértékelési rendszer. = Bakacsi Gy. et al: Stratégiai Emberi erőforrás menedzsment, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó, Budapest.

KAROLINY M. (2000): Teljesítményértékelés. = Elbert, F. N., Karoliny, M., Farkas, F., Poór, J.: Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv, KJK-KERSZÖV, Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 253–289.

GERÁKNÉ KRASZ K. (2008): Hogyan lehet igazságos a teljesítményértékelés? = Munkaügyi Szemle, 52. évfolyam, 2. szám.

GERÁKNÉ KRASZ K. – KREPELKA Á. (2007): Siker vagy kudarc: a teljesítményértékelést befolyásoló tényezők. = Humánpolitikai Szemle, 18. évfolyam, 6. szám, 51–57.

Beérkezett: 2016. III. 16-án.

Gerákné Dr. Krasz Katalin

a BME Ergonómia és Pszichológia Tanszék adjunktusa
(Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Intézet GTK).
E-mail: krasz@erg.bme.hu

Pathó Ildikó

a BME OMIKK könyvtárosa.
E-mail: ipatho@omikk.bme.hu

Adamecz Katalin

a BME OMIKK könyvtárosa.
E-mail: kadamecz@omikk.bme.hu

A könyvtárosok kapcsolatainak és szerepeinek átalakulása a közösségi média világában

Az a mód, ahogyan a könyvtárosok tekintenek kapcsolataikra – a szakmabeliekkel, a közösségi média eszközeivel vagy a végfelhasználókkal – meghatározza a könyvtári szolgáltatások fejlesztésének határait. A közösségi média ma már nagyon sokféle, a könyvtárak által is hasznosítható olyan alkalmazást kínál, melyek segítségével a kapcsolattartás és az információszolgáltatás újfajta útjai válnak elérhetővé. Itt gondolhatunk a Facebookon, Twitteren vagy blogokon történő tartalomszolgáltatásra, de akár a chatek általi azonnali üzenetküldés lehetőségére, vagy például a közösségi könyvjelzésre mint újfajta információforrásra is.

A közösségi média felhasználásának szintjei

A könyvtárosok azonban gyakran nem aknázzák ki eléggé ezeket a modern információközvetítő csatornákat. Ez nem azt jelenti, hogy a könyvtárosok ne használnák a közösségi médiát akár a magánéletükben, akár a munkájuk során, hiszen közülük sokan alkalmazzák az eszközeit annak érdekében, hogy megkönnyítsék például a kommunikációt, ötleteket gyűjtsenek, vagy információt osszanak meg a saját tevékenységükről akár a személyes fiókjaikon keresztül is. Sokuk szívesen kipróbálja az újonnan elérhetővé váló alkalmazásokat, és nyitottak az alapvetően más célokra létrehozott, de könyvtárak számára is hasznosítható eszközök iránt.

Ugyanakkor a közösségi média kínálta lehetőségek ilyen mértékű kihasználása sokkal kevésbé érhető nyomon a végfelhasználók számára történő szolgáltatásnyújtás esetében. *Lynn Loudon* és *Hazel Hall* 2010-ben megjelent, a könyvtárosok Twitter-használatáról szóló tanulmánya (*From triviality to business tool: the case of Twitter in information services delivery*) rávilágított például arra, hogy sokkal gyakrabban alkalmazzák az ol-

dalt személyes szakmai célokra (például saját fejlődésük érdekében), mint a végfelhasználók felé közvetlen tartalomszolgáltatásra. Twitteren értesülhetnek többek közt eljövendő szakmai eseményekről, de követhetik is azokat, ha nem tudnak rajtuk személyesen részt venni; itt tartanak fent kapcsolatot más szakmabeliekkel is. Mindez hozzájárul a személyes szakmai fejlődésükhöz és beépül napi munkájukba is. Azonban sokkal kevesebb példát találunk arra, hogy könyvtárosok és felhasználók közösen dolgoznának ezekkel az eszközökkel a szolgáltatások fejlesztésének érdekében.

A közösségi média könyvtárak általi kiaknázásának kihívásai

Különböző okai lehetnek annak, hogy a könyvtárak jelenleg miért nem használják ki kellően a közösségi média nyújtotta lehetőségeket a végfelhasználók felé irányuló közvetlen tartalomszolgáltatásban. A fő kihívást a közösségi médiaalkalmazások köré új szolgáltatásokat építeni szándékozók számára az eszközök túlon túl nagy választéka jelenti. A számtalan lehetőség közül nehéz kiválasztani az adott célra legmegfelelőbbet. A személyes szakmai célokra tökéletes eszközök nem feltétlenül válnak be a könyvtár szolgáltatásainak esetében. Sokat segíthet, ha a könyvtárosok nemcsak a saját területükről próbálnak jó gyakorlatokat keresni, hanem megvizsgálják azt is, hogy más területeken mi az, ami működőképes.

Egy másik kihívás a közösségi média megítéléséből ered. A közösségi média adott szervezetbe történő integrációjának gondolata bizonyos félelmeket kelthet. Ha valamely alkalmazás „közösségi”, akkor sokan arra asszociálnak, hogy valamilyen szabadidős tevékenységhez kapcsolódik. Emiatt sok munkáltató megakadályozza ezeknek az eszközöknek az elérését, holott napjainkban

már a közösségi média alkalmazása az információ szolgáltatások terén nem opcionális, és erről meg kell győzni a fenntartót is ahhoz, hogy a könyvtárosok ezeket felhasználva fejleszthessék a már meglévő szolgáltatásokat vagy újakat hozhaszanak létre. A közsférában dolgozó könyvtárosok számára ez az egyik legnagyobb kihívás, amelyet tovább nehezítenek a közösségi média adatbiztonsági kockázataival kapcsolatos aggályok is.

Egy dolog közös a régebbi technológiában és az újabb megoldásokban: funkciójuk függ attól, hogy a használók hogyan alkalmazzák őket. A végfelhasználók ugyanis mindig is szerették a különféle technikai eszközöket a saját igényeiknek megfelelően alkalmazni, és ezáltal a funkciójukat akár részben vagy teljesen megváltoztatni. Az alapvetően a hangalapú kommunikáció eszközeiként létrehozott telefonok hordozható változata például végül inkább az üzenetküldési funkció miatt lett széles körben népszerű. A közösségi médiában is találunk erre példát: a Wikipédiát mindig is online enciklopédiaként definiálták, ugyanakkor a mai nap legfrissebb híreiről is értesülhetünk az „enciklopédia” *Portal: Current events* oldalán (https://en.wikipedia.org/wiki/Portal:Current_events), emellett a mikroblokkként meghatározott Twittert sem csak arra használják a tagjai, hogy követőkkel rövid üzeneteket osszanak meg. A többféle alkalmazási lehetőség nem segít csökkenteni a bizonytalanságot a megfelelő eszköz kiválasztása során. Ennek azonban van egy pozitívabb olvasata is: az új esz-

közök használata még innovatívabb fejlesztéseket hozhat magával a felhasználóknak köszönhetően.

Konklúzió

Eddig a közösségi médiát a hagyományos gyakorlat kiterjesztéseként használták, vagyis a könyvtárosok mint információközvetítők, az olvasóközönség pedig mint végfelhasználók vettek részt a folyamatban. Fel kell azonban ismernünk, hogy sokkal többre juthatunk a közösségi média eszközeinek másféle módokon való alkalmazásával. Ahelyett, hogy azt vizsgálják, hogyan alakítsanak egy eszközt a meglévő gyakorlatainkhoz, a könyvtárosoknak azon kellene gondolkodniuk, hogyan fejlesszenek ki új szolgáltatásokat, és a közösségi média által kínált lehetőségek közül melyik lenne a legalkalmasabb azok nyújtására. Most kell kihasználni például a mobil alkalmazásokban rejlő lehetőségeket. Fontos azonban, hogy a végfelhasználók is részt vehessenek a fejlesztési folyamatban. Egy sikeres stratégiával elérhető, hogy a végfelhasználók közreműködőkkel váljanak és egy olyan közösség jöjjön létre, amely a saját igényeinek megfelelő új szolgáltatásokat fejleszt.

/HALL, Hazel: *Relationship and role transformations in social media environments.* = *The Electronic Library*, 29. köt. 4. sz. 2011. p. 421–428./

(Adolf Adrienn,
ELTE BTK Germanisztikai Intézet Könyvtára)

Az egyetemi könyvtári terek stratégiai fejlesztése

Első pillantásra ironikusnak tűnhet, hogy a digitális korban az egyetemi könyvtárak jelentős mennyiségű időt és erőfeszítést szentelnek a fizikai terek stratégiai fejlesztésére, azonban a könyvtárak fizikai terének még ma is nagyon fontos a szerepe a tanulásban, oktatásban és kutatásban egyaránt. Ugyanakkor a könyvtárak számára kifizetődő lenne olyan új tanulási terekre vonatkozó stratégia kidolgozása, amely figyelembe veszi az elmúlt évek technológiai fejlődését és jól illeszkedik az egyetem intézményi szintű stratégiájába is.

Történeti áttekintés

Az 1990-es évek előtt az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság egyetemi könyvtáraiban a „tér” kérdésének csak olyan szempontból tulajdonítottak jelentőséget, hogy legyen elegendő hely a növekvő gyűjteményeknek. A tanulási és kutatási terek kevés figyelmet kaptak. A felsőoktatási könyvtárakra vonatkozó 1993-as *Follett-jelentés* (*The Follett Report*) volt az egyik első, amely rámutatott arra, hogy az egyetemi könyvtárak fejlesztésében a terek is fontos szerepet játszanak, mivel a könyvtá-

ak nem tudnak lépést tartani az egyre növekvő hallgatói létszámmal. Az ezredfordulótól a technológiai változásoknak köszönhetően az egyetemi könyvtárak funkciója és fizikai valójának szerepe kérdőjeleződött meg. Ennek megfelelően a 2010-es évek szakirodalmában már a következő pontok vizsgálatának szükségessége is megjelent:

- a tanulási terek felmérése;
- intézményi szintű stratégiai megközelítésmód kidolgozása;
- a mobiltechnológiák hatása;
- a közösségi tanulási terek iránti igény felismerése;
- tanulási és oktatási innovációk;
- a hallgatók elvárásai.

A jelenlegi helyzet

Az utóbbi években az egyetemi könyvtárak már sokkal inkább stratégiai szempontból közelítették meg a terek tervezését és használatát. Korábban sokáig az „egyetem szíve” státuszt élvezhették, azonban ezt ma már nem lehet magától értetődőnek tekinteni. Szükség van arra, hogy a fenntartó felé demonstrálják értéküket és fontosságukat. Emiatt vált lényegessé a könyvtári tereket is érintő stratégiai tervezés, amely része a nagyobb, intézményi szintű stratégiának. Egyre több könyvtáros érti meg ennek jelentőségét a tanulási terek kérdésében, és nem csak a helykihasználásra és a pénzügyi hatékonyságra vonatkozóan. Intézményi szinten kell a tanulási terek „hálózatát” kezelni a hallgatói igényekre fókuszálva, azonban a könyvtáraknak ebben aktív szerepet kell vállalnia.

A *DEGW*, londoni székhelyű tanácsadó vállalat által kidolgozott „Learning Landscape” megközelítésmód a rendelkezésre álló összes tanulási lehetőséget – legyen az akár formális vagy informális, fizikai vagy virtuális, specializált vagy többcélú – integrálja. A *DEGW* és a *Lincolni Egyetem*, több más egyetemmel karöltve az Egyesült Királyságban végzett tanulmányt erről a megközelítésmódról. A projektben részt vevő egyetemek felismerték a változtatások szükségességét és nemcsak abban, hogy a tanulási terek fontosságát elismerjék, hanem abban is, hogy az egyes, egymástól túlságosan elkülönült szervezeti egységeket a kérdéses témában együttműködésre bírják. Azonban ez csak egy a pozitív példák közül, egyre több a jó gyakorlat nemcsak az Egyesült Királyságban és az Egyesült Államokban, hanem globális szinten is.

Esettanulmány: Pilkington Könyvtár, Loughborough-i Egyetem

Az esettanulmány célja annak bemutatása, hogy egy egyesült királyságbeli (Loughborough) egyetemi könyvtár hogyan tudta úgy kialakítani a könyvtári terekre vonatkozó stratégiáját, hogy az a szélesebb körű egyetemi stratégia szerves része lett. A *Loughborough-i Egyetem* 162 hektárnyi területével Nyugat-Európa legnagyobb kampusza. Ebből a négyzetes könyvtár 9 161 négyzetmétert foglal el. Szükség is van a hatalmas területre, mivel az egyetemen 15 000 hallgató tanul.

2014-ben a könyvtár úgy döntött, hogy felülvizsgálja a stratégiáját, azon belül a terek használatát. A döntés fő oka az volt, hogy az egyetem maga is egy új, átfogó stratégiát dolgozott ki. Az egyetemi szintű szándék a tanulási terek vonzó közösségi terekké alakítása volt, ahol a hallgatók, a munkatársak és a látogatók tanulhatnak, pihenhetnek. A szélesebb körű, egyetemi szintű, a tanulási és oktatási terekre vonatkozó stratégia kidolgozásában speciális tanácsadói teendőt látott el a könyvtár. Ezen belül az informális tanulási terek bővítésében és az új, londoni kampusz könyvtárának és informális tereinek kialakításában is meghatározó szerephez jutott.

A könyvtári stratégia kialakításakor három fő területre, a könyvtár három fő erőforrására koncentráltak: a könyvtár munkatársai, a digitális erőforrások és a fizikai tér. Ennek megfelelően három munkacsoport jött létre, és igyekeztek minél több embert bevonni a munkába, mivel így a könyvtár az ötletek szélesebb palettájából profitálhatott. Három hónapja volt a munkacsoportoknak az irányelvek meghatározására. Fontos szerep jutott az évek során összegyűjtött, a fizikai térre vonatkozó, különféle felmérésekből származó adatoknak. A korábbi években többször is megkérdezték a hallgatókat például arról, hogy melyik a kedvenc helyük a könyvtárban és miért, mennyi időt töltenek az egyes helyeken. Ezen kívül a munkacsoport például olyan ötletfák létrehozására kérte a hallgatókat, amelyeken azt írták le, milyennek szeretnék látni a könyvtár tereit 2020-ban. Egy SWOT analízist is készítettek a csoport tagjai, melyben feltüntették a könyvtári terekre vonatkozó erősségeket, gyengeségeket, lehetőségeket és veszélyeket. Mindez nagymértékben hozzájárult a sikeres stratégia kialakításához.

Azonban nemcsak a munkacsoportok odaadó munkájára volt szükség a folyamat során, hanem a megfelelő vezetőségre is. Ők voltak azok, akik az egyes munkacsoportok végső jelentéseit összegyűjtötték, különféle szempontok szerint értékelték és gondoskodtak arról, hogy illeszkedjenek az egyetemi szintű stratégiába.

Konklúzió

Amint azt a Loughborough-i Egyetem könyvtárának példája is jól mutatja, lehetséges egy olyan tanulási terekre vonatkozó sikeres stratégia könyvtárak általi kialakítása, amely erősen támogatja a szélesebb körű intézményi stratégiát. Ehhez a könyvtárosoknak és az egyetem vezetőinek is be

kell látniuk, hogy a fizikai terek a digitális korban is rendkívül fontosak az egyetem életében, és szükség van arra, hogy a hallgatói igények alapján kidolgozzák a minden formális és informális, fizikai és virtuális tanulási teret érintő irányelveket, a stratégia kidolgozásában pedig a könyvtárak meghatározó szerepet tudnak vállalni és kell is, hogy vállaljanak a saját jövőjük érdekében.

/MATTHEWS, Graham – WALTON, Graham: Strategic development of university library space: Widening the influence. = New Library World, 115. évf. 5–6. sz. 2014. p. 237–249./

(Adolf Adrienn,
ELTE BTK Germanisztikai Intézet Könyvtára)

Gondolkoznunk kellene, mielőtt megosztjuk adatainkat

Egy, a Kaspersky Lab által elvégzett kutatás szerint az emberek még mindig meggondolatlanul osztanak meg privát adatokat az interneten kockázatos szituációkban. Az emberek 27%-a oszt meg véletlenül bizalmas adatokat, és 16%-uk szívesen hoz nyilvánosságra titkokat saját magáról – annak ellenére, hogy az információk online megosztása a párkapcsolatuk megromlásához vagy a munkájuk elvesztéséhez vezethet.

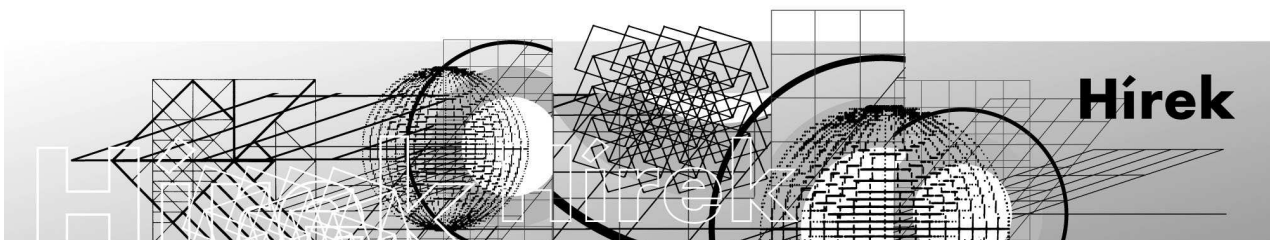
Kiderült, hogy sok ember osztja meg személyes adatait online csatornákon, egy veszélyes környezetben. Egy fotót saját magáról (45%), az elérhetőségét (42%), egy másik emberről készült fényképet (32%), bizalmas személyes adatot (30%) és munkával kapcsolatos adatokat (20%). Sőt, ami potenciálisan még veszélyesebb, hatból egy ember osztott már meg magáról titkot, 8%-uk pedig bizalmas pénzügyi adatokat. Mindez annak ellenére történik így, hogy rengeteg ember nagyon aggódik az ilyen jellegű adatok nyilvánosságra kerülésének káros hatásai miatt – mind a pénzügyi veszteségtől, mind az érzelmi hatásoktól félnek. Például a válaszadók harmada tart attól, hogy ez károsíthatja a párkapcsolatát, vagy kínos helyzetbe hoz, esetleg megsért valakit, valamint minden hatodik ember attól fél, hogy ez káros hatással lehet a karrierjére.

Ez a szintű aggodalom gyakran indokolt. 27%-uk elismerte, hogy osztott már meg véletlenül bizalmas adatokat, minden tízedik válaszadó pedig szenvedett már ennek a következményeitől, melyek között megtalálható a barátok elvesztése (20%), a zaklatás (17%), a pénzügyi veszteség (15%), egy párkapcsolat vége (13%) és az állásából való elbocsátás (13%).

Az eredményeket kommentálva *David Emm*, a Kaspersky Lab vezető biztonsági kutatója az alábbiakat nyilatkozta: „Rengeteg otthoni felhasználó még mindig azért küzd, hogy a kockázatfelismerést óvatossággá alakítsa át, amikor online tevékenységre kerül a sor. A sok használt eszköz és online csatorna miatt sosem volt még ilyen egyszerű közzétenni egy meggondolatlan üzenetet vagy véletlenül nem a megfelelő emberekkel megosztani információkat. Ha valaki nem eléggé kibertudatos, és nem rendelkezik a hatékony védelemmel, annak barátságok megromlása és az állása elvesztése lehet a következménye. Ami egyszer kikerül online, az örökké ott is marad - ha tehát vannak kétségei, akkor inkább tartsa meg magának az információkat.”

/Forrás: <https://sg.hu/cikkek/118612/gondolkoznunk-kellene-mielott-megosztjuk-adatainkat/>

(Válogatta B. Bné)

Gerő Éva Alap

Tisztelt Kollégák,

örömmel jelentjük be, hogy 2016. március 17-én létrejött a Gerő Éva Alap.

Az Alap névadója: *Gerő Éva* (Budapest, 1955. június 12. – Budapest, 2008. november 11.) grafikus, könyvtári kiadványok tervezője.

Az alapítványt tevő: dr. Gerő Gyula, ny. főszerkesztő, könyvtáros, aki elhunyt lánya emlékére létesítette az Alapot.

A Gerő Éva Alap tulajdonosa örökjogon a *Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság*.

Az Alap kedvezményezettje minden páratlan évben a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, minden második évben valamely magyarországi egyházi-felekezeti könyvtár.

Az Alap célja: Valamely magyarországi egyházi, felekezeti könyvtár számára az egyedi és általános restaurálás, állagmegóvás, prevenció megvalósítása, állományvédelmi (pl. páramérő műszerek, páraelszívó eszközök, párásító készülékek) és egyéb, az állagmegóvást elősegítő eszközök (pl. speciális könyvtári porszívó, roló, függöny, spaletta, fényvédő fólia, kiállítási vitrin) beszerzése, cseréje, felújítása, ill. hozzájárulás e célok megvalósításához. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár számára a fentiekén kívül a régi gyűjtemény gyarapítása, alapvető muzeális dokumentumok beszerzése, a bencés rend feloszlata (1786) előtt a könyvtár tulajdonában lévő könyvek visszavásárlása.

Az Alap névleges alaptőkéje: 51 000 €, azaz ötvenegyezer Euró, mely összegnek az éves kamata használható fel.

A támogatás pályázati úton nyerhető el.

A pályázat utemezése: A pályázati felhívás közzététele: adott év március 1. és 15. között. A pályázatok beérkezésének határideje: adott év április 30. Elbírálás: a győztes pályázatot bíráló bizottság választja ki. Az eredmény kihirdetése: adott év június 12. Elszámolás: következő év február 28.

A bíráló bizottság tagjai: 1. A mindenkori pannonhalmi főapát vagy megbízottja, 2. A kötelezettségvállaló személy családjának képviselőjében Dr. Gerő Gyula és/vagy Gerő Katalin és/vagy Rudas Valéria életük végéig. 3. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár mindenkori vezetője, 4. Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése (a továbbiakban: EKE) mindenkori elnöke (Ha az EKE megszűnne, akkor valamely jelentős számú muzeális gyűjteménnyel rendelkező magyarországi egyházi könyvtár vezetője.), 5. A Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár egy tagja, akit a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár mindenkori vezetője esetleg jelöl ki, megbízatása az adott évre terjed ki.

Az Alap nyitott, hozzá természetes vagy jogi személyek egyaránt csatlakozhatnak pénzbeli támogatással és nem pénzbeli támogatással. A pénzbeli támogatásnak három fokozata van: 1. Arany – legalább 300 ezer Ft, 2. Ezüst – legalább 200 ezer Ft, 3. Bronz – legalább 100 ezer Ft. A 100 ezer Ft alatti támogatás esetén a támogatás összege, a 100 ezer Ft feletti támogatás esetén annak hozama növeli a tárgyévét követő évben felhasználható keretösszeget. A nem pénzbeli támogatás állományvédelmi eszközök és/vagy szolgáltatások biztosítását jelenti.

Az Alap számlaszáma: CIB Bank Zrt 10700031–04072306–52600003

Az Gerő Éva Alapról a kedvezményezetteket – egyházi-felekezeti könyvtárak – az Egyházi Könyvtárak Egyesülése 2016. évi közgyűlésén 2016. június 27-én, Szarvason tájékoztatjuk részletesen.

A 2016. évi támogatást az alapítványt tevő (dr. Gerő Gyula) és a kuratórium szándéka szerint nem pályáztatással ítéljük meg.

A támogatás 2016. évi kedvezményezettjét szintén az EKE közgyűlésén nevezzük meg.

A Gerő Éva Alap alapító okirata – Megállapodás – a mellékletben olvasható.

Ásványi Ilona
Főapátsági Könyvtár
9090 Pannonhalma, Vár1.
Tel.: +36 96 570 142
E-mail: ilona@osb.hu

/Forrás: <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2016-April/034694.html>

400 éves Shakespeare-kötet bukkantak egy kastélyban

William Shakespeare drámáinak egy csaknem 400 éves kiadását találták meg egy skót kastélyban, Bute szigetén.

Az irodalomtörténészek által Első fólióként emlegetett kiadvány William Shakespeare darabjainak 1623-ban megjelent első gyűjteménye, amely a neki tulajdonított harminchat színpadi művet tartalmazza.

A teljes címén Mr. William Shakespeare vígjátékai, királydrámái és tragédiái című gyűjteményt mintegy 750 példányban nyomtatták ki. A darabok között szerepel a *Macbeth* és az *Ahogy tetszik* című színmű is.

A bute-i Mount Stuart gótikus kastélyban talált kiadás hitelességét *Emma Smith*, az *Oxford Egyetem* Shakespeare-kutatója állapította meg.

A professzor a BBC-nek nyilatkozva felidézte: amikor kapcsolatba léptek vele a gyűjtemény gondozói, nem gondolta, hogy tényleg egy Első fólióról van szó, ám a közelebbi vizsgálat bebizonyította, hogy valóban a ritkaság került elő.

A három bőrborítású kötet becslések szerint 2,5 millió fontot (966 millió forint) érhet. Az Első fólióból a most fellelt példánnyal együtt mindössze 234 maradt fenn a kutatók mai ismeretei szerint.

Smith hangsúlyozta, hogy a kiadvány nélkül Shakespeare munkáinak fele elveszett volna. A gyűjteményes kiadást először 1623-ban, hét évvel Shakespeare halála után publikálták.

A kötetet először csütörtöktől nézheti meg a közönség a Mount Stuart kastélyban megnyílt kiállításon, amely október 30-ig látogatható.

Két éve Franciaországban, a Calais közeli Saint-Omer egykori jezsuita kollégiumának gyűjteményében fedeztek fel egy Első fóliót, melyet idén nyáron a londoni Shakespeare's Globe-ban is kiállítanak.

A brit drámaíró 1616. április 23-án hunyt el, idén számos megemlékezést tartanak halálának 400. évfordulójának alkalmából.

/Forrás: <http://mno.hu/grund/400-eves-shakespeare-kotetre-bukkantak-egy-kastelyban-1336491/>

R. Kiss Kornélia

Az új helyesírási szótár robbantott

Jóval több szakkönyvet vettek Magyarországon tavaly, mint az előző évben, viszont kevesebb lett a fikciós művek piaci részesedése. A tankönyvpiac államosítása ellenére tekintélyes piaci tankönyvfogyasztást jeleztek a kiadók – erre jutott a *Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének* felmérése. Összességében kis növekedést produkált tavaly a könyvpiac.

Nagyjából másfél milliárd forinttal kevesebb volt a fikciós művek forgalma 2015-ben, mint az előző évben. Ebben a kategóriában a szépirodalom is benne van, de mivel a könyvkiadók egyben jelentik be az összes fikciós művet, és a szépirodalom meghatározása amúgy sem egyértelmű, ezért csak találgatni lehet, hogy mit jelent ez a csökkenés a szépirodalom szempontjából.

Keresztury Tibor, a felmérést készítő Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének (MKKE) az igazgatója szerint a tapasztalatok alapján nem a minőségi irodalom iránt csökkent a kereslet, inkább a gyengébb minőségű fikciós irodalom iránt, ez okozza a visszaesést. Ez azonban csak feltételezés. Tavaly egy könyvkiadóval és -terjesztővel kisebb lett a magyar könyvpiac, ráadásul a csődbe jutott *Ulpius-ház* is főleg fikciós művekkel, ezen belül is nagy példányszámú szórakoztató

irodalommal foglalkozott. *Kocsis András Sándor*, az MKKE elnöke szerint azonban a cég kiesése nem magyarázza meg a jelentős csökkenést.

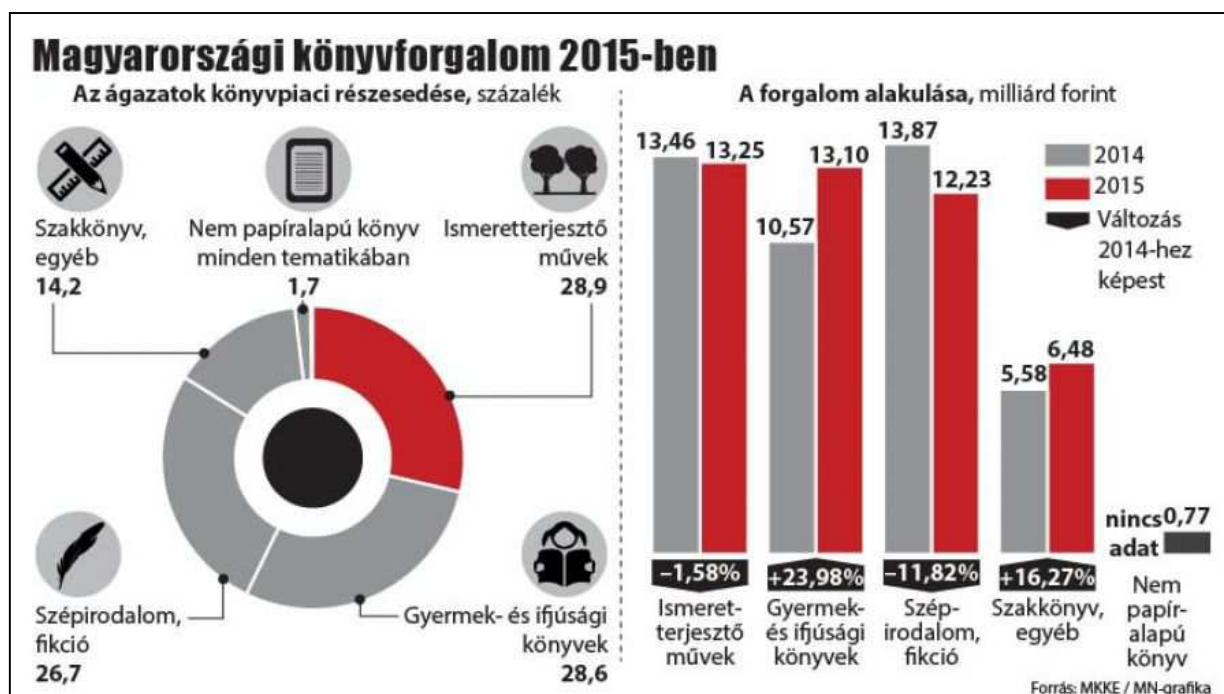
Szintén nincs magyarázat a hétmilliárdos piaci tankönyvforgalomra. Az MKKE becslései szerint ez a teljes tankönyvforgalom (az államit is beleszámítva) 40 százaléka. Ez rendkívül magas szám lenne azután, hogy a tankönyvkiadás államosítása miatt a közoktatási tankönyveket nem a szabad piacról szerzi be a legtöbb intézmény. Hogy mit soroltak a könyvkiadók bevallásukban a tankönyvekhez, és mit vásárolhattak az iskolák vagy a szülők valójában a piacról, arra nem tudott választ adni sem az MKKE elnöke, sem az igazgató. A könyvkiadók adatszolgáltatása ugyanis csak a példányszámokra és meghatározott kategóriákra terjed ki, arra nem, hogy ezek konkrétan milyen könyveket tartalmaznak.

Ráadásul a kiadók adatszolgáltatása önkéntes, az egyesülés nem tudja ellenőrizni, és nem is bírálhatja felül az adatszolgáltatást. A piaci tankönyvforgalomba beleszámítanak a nyelvkönyvek, az alapítványi és a nemzetiségi iskolák nem állami tankönyvei, de ez sem magyarázná meg, hogy miért a szabad piacon zajlott a tankönyvforgalom majdnem fele.

A szakkönyvekre, tudományos művekre, lexikonokra, szótárakra, valamint az egyéb, felsőoktatásban használatos kiadványokra az utóbbi években fokozatos csökkenés volt jellemző, most viszont váratlanul jelentős, 16,3 százalékos növekedésről számoltak be a kiadók: 6,5 milliárd forintos összforgalomról, szemben a 2014-es 5,6 milliárdal. Ebből valószínűleg jelentős szeletet az új helyesírási szótár számlájára írhatunk, de Kocsis András Sándor szerint ez egyedül nem lett volna elegendő ekkora növekedéshez. Az MKKE képviselői azt sem tartják lehetetlennek, hogy a könyvkiadók adatszolgáltatásával volt a probléma, és ez a lehetőség a tankönyvek esetében is fennáll.

Az évek óta bővülő piacú gyermek- és ifjúsági könyvek tavaly is a magyar könyvkiadás egyik húzóágazatának bizonyultak. A szabad forgalmú könyvpiac 28,59 százalékát birtokolja a gyermek- és ifjúsági könyvkiadás, és 13,1 milliárdos forgalmat bonyolított le tavaly: 23,98 százalékkal többet, mint az előző évben.

A könyvpiaci felmérést a kiadók bevallása alapján az MKKE készíti. Vannak könyvkiadók, amelyek egyáltalán nem szolgáltatnak adatokat, ilyenek például az úgynevezett félárú könyvek kiadói. Ezek többnyire közepes vagy gyenge minőségű, nagy-

Fotó: – / Magyar Nemzet

példányszámú, olcsó kiadványokkal vannak jelen a piacon. Részesedésük az MKKE becslése alapján mindössze 800 millió forint volt, ami a töredéke a teljes, 45,8 milliárd forintos könyvforgalomnak. Tavalyelőtt 44,4 milliárdos volt ugyanez a forgalom, így 3,24 százalékos növekedést könyvelhetett el múlt évben a könyvpiac. Ha viszont a könyvkiadók által bevallott tankönyvforgalmat is hozzászámítjuk, akkor az 52 milliárdot is meghaladná a piaci könyvforgalom Magyarországon.

Évi egymilliárd forintos forgalmat mindössze tizenhárom könyvkiadónak sikerült elérnie. Az összes Magyarországon eladott könyv felét ezen kiadónak a kínálatából vásárolták. 39 kiadó állította elő a teljes könyvpiac 80,81 százalékát. Az MKKE felmérésében összesen 163 cég vett részt.

/Forrás: <http://mno.hu/grund/az-uj-helyesirasi-szotar-robbantott-1335150/>

Tószegi Zsuzsanna címzetes egyetemi docens

Dr. Kiszl Péter intézetigazgató előterjesztésére, az Intézeti, majd a Kari Tanács támogatásának figyelembevételével a 2016. február 8-án megtartott szenátusi ülésen dr. Tószegi Zsuzsannának, intézetünk óraadó oktatójának címzetes egyetemi docensi címet adományozott az ELTE. A prof. dr. Borhy László akadémikus, dékán és a prof. dr. Mezey Barna rektor aláírásával ellátott oklevél ünnepélyes átadására a 2016. március 21-i szenátusi ülésen került sor.

„Dr. Tószegi Zsuzsanna először országos szakkönyvtárakban, majd a Magyar Iparművészeti Főiskola könyvtárigazgatójaként dolgozott. Később a nemzeti könyvtár egyik adatbázis-szolgáltatását irányította, majd alapító igazgatója lett a magyar kulturális örökség digitalizálására hivatott Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központnak. A vezetése alatt indult Digitális Irodalmi Akadémia azóta is a magyar internetes tartalom-szolgáltatás egyik legnagyobb sikere. 2004–2015 között a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala elnöki főtanácsadója és a Kaposvári Egyetem docense. Tószegi Zsuzsanna az elmúlt két évtizedben egyetemünkön is folyamatosan oktatott óraadóként: a 90-es évek második felétől előbb az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának Könyvtár Tanszékén,

majd a BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetében. A multimédia és a digitalizálás vitathatatlan szaktekintélyeként bekapcsolódott a Könyvtártudományi doktori program munkájába is, jelenleg két doktorandusz témavezetője.”

Tószegi tanárnőnek szívből gratulálunk és további sikeres munkát kívánunk!

/Forrás: <http://elte-lis.blogspot.hu/2016/03/toszegi-zsuzsanna-cimzetes-egyetemi.html/>

Kerekes Pál

Kertész Imre a számítógépes regényírásról

Az író műveinek elektronikus elérhetősége

A napokban az örök írómezőkre távozott Kertész Imréről meghatározó megemlékezések olvashatók. Írótársak vallanak róla, rendezvények követik egymást. Ezen a helyen a bámulatosan okos, érzelmileg mélyre futó életmű két vonatkozásáról szólnunk:

- Hol található meg Kertész Imre művei elektronikusan,
- A Nobel-díjas író viszonya a számítógépes írói mesterséghez.

Kertész Imre teljes online gyűjtemény

A kortárs magyar írók műveinek tárháza a Digitális Irodalmi Akadémia. A Könyvkonnektoron is többször bemutattuk ezt a kurrens könyvtárat. A gyűjtemény lényege, hogy ingyenesen szolgáltatja digitálisan a java magyar irodalmi termést az elmúlt évtizedekből. Konkrétan arról van szó, hogy teljesen ingyenesen, szabadon érhető el itt a még nem lejárt szerzői jogú életművek. Jogi értelemben ez azt jelenti, hogy a szerző halála óta még nem telt el hetven év. Az író elhunyt utáni 71. évben a tőle származó írások szabadon kiadhatók, terjeszthetők. Az akadémia szó olyan fordulat az intézmény nevében, ami jelzi: maguk az írók döntenek arról, ki méltó arra, hogy bekerüljön a válogatásba.

Kertész Imre életműve is benne foglaltatik a kollekción. Hiánytalanul megtalálhatók művei, köztük a legismertebb Sorstalanság is. Teljesen ingyen, szabadon, free alapokon. Minden olvasás legális. A különleges őszinteségű, egyben kristálytisztá nyelvezetű írásai szép rendben sorakoznak a portálon. Búzhódt média-pancstól távol tartott mondatfűzése

elektronikusan is megél. Szövegláncolata húz, feszít az originalitás ritka birodalmi felé.

A regények, publicisztikák mellett részletes életrajz is tanulmányozható a Kertész Imre oldalon. Látható könyvei borítójának galériája, és egy igencsak sok képből álló fotógyűjtemény is. Bibliográfia, elemzések, kritikák színesítik a site tartalmát. Ami a lényeg és fontos: Kertész Imre minden műve olvasható ingyen, jó minőségű online lapozgatás formájában. (Az utolsó, most már sajnos a legutolsó, A végső kocsmá-ra még várni kell.)

Kertész Imre a számítógépes „kéziratról”

Írói műhelymunkájának részleteibe nyújt betekintést Kertész Imre sok feljegyzése, rögtönzése. Kiderül ezekből, hogy az informatikai fejlődéssel párhuzamban ő maga is fokozatosan áttért a papírról a képernyőre. Ez nem ment könnyen. A számítástechnika inspirálta változás megviselte. Meglepő gondolatokat fogalmazott meg ennek kapcsán. Így számol be az első próbálkozásairól a Mentés másként címet viselő írásában:

„Pontosan ebben a pillanatban, amelyet a sor elején jelölök, sikerült rátalálnom erre az úgynevezett fájlra, és olyan boldogság fogott el, amely világosan mutatja, hová sülyedhet az ember, ha a technikának szolgáltatja ki magát. És most, ezennel, először, amióta számítógépen dolgozom, átléptem egy oldalnyi szöveg után a következő oldalra, és sejtelmem sincs róla, hogy mi fog történni.

Még aznap. Ez a néhány sor a számítógép megismeréséért és birtokbavételéért folytatott küzdelem dokumentuma: mint ilyen, nem is tölt be több szerepet, csupán annyit, hogy valami legyen az oldalon. Annyi biztos: a számítógép gondolkodásmód, s nem éppen a legemelkedettebb. Sőt, ha úgy tetszik, nyelv, s nem éppen a legköltőibb.”

Krúdyt számítógép elé parancsolja

A következő állomás még izgalmasabb. Kertész Imre felismeri, hogy most már végérvényesen a komputer klaviatúrájához van kötve:

„Mialatt szenvedélyesen tanulom a laptopot, az áruzás érzése kísért: mintha elhagynám szellemi világomat: hogyan? Ezentúl az elektromosságtól, az áramszolgáltatástól s e gép állapotától függ majd, hogy írni, egyáltalában gondolkodni tudjak? Valahová messzire visz a csendes meditáció világából, s jó lenne, ha e tekintetben meg tudnám nyugtatni magamat – hiszen másrészt Parkinson-kóros kezemmel hamarosan egyáltalán nem tudnék írni. El kell képzelni, hogy Shelley a számítógépen

hozza 7létre költeményeit: elképzelhető ez? A technikára gondolok itt egyszerűen, arra, hogy vajon a számítógép előtt ülve, annak billentyűit nyomogatva eszébe juthat-e egyáltalán az embernek egy jó hasonlat? De hát miért is ne? Szeretni kell a számítógépet, mint Rilke mondaná. S ha egy hirtelen áramszünet semmissé teszi mindazt, amit leírtam? S ha egy gutaütés teszi semmissé? A példa nem jó, hiszen a gutaütés a számítógép előtt sem ment meg, s a leírt szöveg megmarad (csak már nem nekem). – Egy kérdésen el lehet tündögni: örült volna Krúdy Gyula a számítógépnek? Kizárni nem lehet...”

Vállalja a képernyős karaktereket

Végül levonja a következtetést:

„Igazán provinciális és szájalmas alak lennék, ha a számítógép megtanulásával járó izgalmak elvonnának a regényírástól.”

/Forrás: <http://konyvkonnektor.hu/?p=5109/>

Életregénybe ágyazott keleti utazások

Három díszkötetben ismét megjelent Orbán Balázs 1861-ben kiadott műve (Farkas Wellmann Éva)

Orbán Balázs egyik meghatározó korszaka és élménye volt közel-keleti utazása, amelyet nagyon fiatalon, még 1846-ban kezdett, s végül – több kitérővel – csupán 1859-ben fejezhetett be.

A legnagyobb székeként ismert Orbán Balázs nevét még mindig jórészt fő műve, A Székelyföld leírása okán szokás szóba hozni. Kétségtelen, hogy szűkebb hazájának minden rejtett zugát lelkiismeretesen és nagy szenvedéllyel kutatta fel, majd rögzítette páratlan értékű monográfiában – de ahhoz, hogy teljes jelentőségében álljon alakja előttünk, nagy szükség lenne egyéb, korábbi munkáit is olvasnunk.

És még akkor sem mondhatnánk, hogy teljességgel megismertük ezt a Jókai-regénybe illő, nagy tudású, kivételes műveltségű, rendkívül érzékeny, romantikus embert, aki korát meghaladva, feldolgozhatatlan mértékű ismereteket és tapasztalatokat osztott meg tizenkilencedik századi kortársai-val. Hiszen ott voltak még az őt körüllegő legendák is, amelyek életében végigkísérték, s megfoghatatlanná tették a különc polihisztor alakját.

Életének egyik meghatározó korszaka és élménye volt közel-keleti utazása, amelyet nagyon fiatalon, még 1846-ban kezdett, s végül – több kitérővel – csupán 1859-ben fejezhetett be. Ennek a hosszú útnak az élményeit levelei, naplójegyzetei és visszaemlékezései alapján útleírásban is rögzítette, melyet aztán 1861-ben hat kötetben közre is adott. Művét két évvel ezelőtt, 2014-ben vállalta újra kiadni a *Magyar Unitárius Egyház* és a *Méry Ratio Kiadó* egy három díszkötetből álló sorozatban, hasonló kiadásban – s mivel történeti-földrajzi jellegén túl szépirodalmi igényű munka, nem véletlen, hogy lenyűgöző olvasmányt jelent a mai embernek is. Orbán így fogalmazza meg szándékát: „Egy ösvényt legalább törtem keletre, mely reánk, magyarokra nézve százszorosán fontos, kiknek hivatásunk végre is az, hogy műveltségünk közvetítő legyen kelet és nyugat között, s kiket ezenfelül kelet mint ősapáink dicső hazája is érdekel.” *Mikó Imre* egyébként egy 1968-as, a *Korunk* folyóiratban megjelent tanulmányában szépen elhelyezi Orbán Balázs életrajzában ezt a művet, és további izgalmas részletekkel is szolgál a családi viszonyokat illetően, segítséget nyújtva az értelmezésben.

Abban, hogy Orbán Balázs ilyen messzi tájakra vetődött, érdeklődésén kívül magánjellegű indítékok is szerepet játszottak. Eredetileg a görög származású anyja révén (az ő története külön romantikus regény), a konstantinápolyi nagyanya hívására indul el a család. Nehezen hagyja el otthonát a szinte még gyermek Balázs: külön búcsúzik falujától, iskolavárosától, majd a hazájára külön visszatekint egy sziklabércről, s gondolatai közé beférkőzik a nemzetföltés eszméje is. (Joggal, hiszen két év múlva tombol is a forradalom, majd a

szabadságharc e tájakon – s ő erről már Athénban értesül. Ám ott is megtalálja a módját a segítségnek: szabadcsapatot verbuvál, s hazaindul – sajnos későn, mert útközben már értesül a szabadságharc bukásáról.)

Mikor Isztambulba megérkeznek, a családi egymásra találás helyett a nagymama halálhíre fogadja őket, utóbb pedig egy 17 évig tartó pereskedés a családi vagyonért. „Mi naponta jártuk a törvényszékeket, mindenütt zörgettük az igazság ajtait, melyek nekünk fel nem nyitattak.”

Az elkövetkező években bejárja Konstantinápoly környékét, Szmírnát, Számoszt, Rodoszt, eljut Bejrútba, Libanonba, hosszú időt tölt Jeruzsálemben, felkeresve a kultikus bibliai helyeket, jár Egyiptomban a „gulákon”, Szíriában, Athénban, Korinthoszon, több török településen – és a látottakat részletesen le is jegyzi. S mindeközben – amint a bevezetőül közzétett levélből kiderül – átlátogat Nagy-Britanniába, ahol Londonban két évig kutatja a keleti leleteket a *British Museum*-ban. Addig nem kerül végső formájába a kézirat, amíg utána nem olvas minden apróságnak, és „kellő criticá”-val nem illet minden feltételezést vagy információt.

A leírások nagyon széles skálán mozognak: egy életregénybe ágyazva találjuk a földrajzi bemutatásokat, művelődéstörténeti tényeket, történelmi magyarázatokat, népszokások, vallási hiedelmek ismertetését, és az is nagyon gyakori, hogy véleményt nyilvánít az éppen uralkodó viszonyokról. Megismerhetjük a korabeli utazás lehetőségeit, veszélyeit, és milliónyi olyan adattal találkozunk életszerű leírásban, amellyel egészen biztosan nem szolgálhatnak az iskolai történelemkönyvek. A szorgalmas jegyzetelésnek megvan a haszna: hazatérésétől számítva gyakorlatilag két évbe sem kerül sajtó alá rendezni a hatkötetes munkát. Amikor 12 év után újból megpillantja a Kárpátok vonulatát, meghatottan szólal meg Orbán Balázs: „A honvágy visszavezet felétek, a felém mosolygó hont ti mutatjátok nekem fel, legyetek üdvözölve általam ti a teremtő keze által fölemelt védfalai imádott hazámnak...” És innen felgyorsul az útleírás is, mintha száguldani bírna hazafelé a még mindig ifjúnak számító, világlátott báró, aki hazájának határát átlépve, áhítatos muzulmánhoz hasonlóan leborulva csókolja meg a földet.

A leíró munka nagyságából, részletgazdagságából következően sajnos nem nyílik tér a legizgalmasabb fordulatok megidézésére. De nincs is szük-

ség erre, hiszen éppen azok a mondatok rejtik a hat kötet valódi értékét, az igényes olvasó számára a legínyencebb falatokat. Úgy lehetünk most saját történelmünk részesei, hogy közben nem érezzük a történelmi távolságot, nem tolakodnak előtérbe a száraz, tankönyvízű ismeretek. És mindezt egyik olyan nagyságunktól kapjuk ajándékba, aki négy évet töltött *Victor Hugo* társaságában, s akiről éppen a nagy francia író-politikus mondta: kétszáz Orbán Balázssal meg tudná bukattatni *III. Napóleon* császárságát.

Ezek a gyönyörű kiadványok alaplívekként sorakozhatnak polcainkon, de nem avuló relikviákként, hanem szívesen és gyakran leemelt, kedves olvasmányainkként.

Orbán Balázs: Utazás Keleten. Magyar Unitárius Egyház–Méry Ratio Kiadó, Budapest, 2014.

/Forrás: <http://magyaridok.hu/kultura/etregenybeagyazott-keleti-utazasok-541963/>

Helyreigazítás

A TMT 2016. 3. száma 121. oldalon: „Könyvtárak versenyhelyzetben: a műveltség fogalma változik” című írás szerzője Kerekes Pál.

A szerzőtől elnézést kérünk.

TMT Szerkesztőség

E számunk megjelenését önkéntes munkájával segítette:

Adamecz Katalin
Adolf Adrienn
Berke Barnabásné
Fonyó Istvánné
Gerákné Krasz Katalin
Hegyközi Ilona
Pathó Ildikó
Prokné Palik Mária
Ungváry Rudolf

